

100 danmarkshistorier

Jesper
Vestermark Kober

Det lille system- skifte

Aarhus Universitetsforlag

2001

100 danmarkshistorier

**Jesper
Vestermærk Køber**

Det lille system- skifte

Aarhus Universitetsforlag

Det lille systemskifte

© Jesper Vestermark Køber og

Aarhus Universitetsforlag 2022

Serie: 100 danmarkshistorier

Forlagsredaktion: Thomas Oldrup

Tilrettelæggelse, sats og omslag:

Camilla Jørgensen, Trefold

Repro: Narayana Press

E-bogs produktion: Narayana Press

ISBN: 978 87 7219 813 2 (e-pdf)

Projektet 100 danmarkshistorier er støttet af A.P.
Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond
til almene Formaal

Projektets styregruppe: Thomas Bloch Ravn
(Den Gamle By), Thorsten Borring Olesen
(Aarhus Universitet), Mette Frisk Jensen
(danmarkshistorien.dk), Søren Hein Rasmussen
(MegaNørd), Torben Kjersgaard Nielsen (Aalborg
Universitet), Bo Lidegaard (dr.phil., forfatter),
Camilla Mordhorst (Dansk Kulturinstitut), Lars
Boje Mortensen (Syddansk Universitet), Keld
Møller Hansen (Danmarks Borgcenter), Rikke
Louise Alberg Peters (HistorieLab), Hans Schultz
Hansen (Rigsarkivet), Nils Arne Sørensen (Syddansk
Universitet), Sten Tiedemann (Folkeuniversitetet i
Aarhus), Sarah Giersing (M/S Museet for Søfart) og
Anette Warring (Roskilde Universitet)

Læs mere om projektet på
100danmarkshistorier.dk

**FAGFÆLLE-
BEDØMT**

/ I henhold til ministerielle krav betyder bedømmelsen, at der fra en fagfælle på ph.d.-niveau
er foretaget en skriftlig vurdering, som godtgør denne bogs videnskabelige kvalitet.

Aarhus Universitetsforlag
unipress.dk

Indhold

Valgets vinder

Nytårstalen 2002 2

Systemskiftet som begreb 5

Venstres erobring af velfærdssamfundet 10

Værdikampens årti 12

Blå veje til 2001

Borgerlig samling 16

Tidehvervs Danmark 18

Fra Fremskridtspartiet til DF 22

De ikke stuerene 24

Markedsvendingen 28

Skuffelsen over Schlüter 32

Tilbage til moderniseringen 35

Kampen med staten

- Frihed i velfærdsstaten 40
- Med borgeren ved roret 43
- Kontrol og incitamenter 47
- Centraliseringen af Danmark 51
- Et stop for velfærdsstatens udvidelse 55

Kampen for nationen

- Firefronter 64
- For eller imod DF 66
- Noget for noget 72
- Den internationale aktivisme 77
- Et regnskab med fortiden 83

Et afgørende valg

- Mytologiseringen af valget 94
- Et forandret land 97
- Venstrefløjens forvandling 98

Videre læsning 100

Ved folketingsvalget i november 2001 blev Danmark farvet blåt. Et nyt politisk flertal med Anders Fogh Rasmussen (1953-) i spidsen tog magten. Det lykkedes at genvinde magten i to omgange, og han sad sikkert i sadlen frem til 2009, hvor han overlod posten som regeringsleder til Lars Løkke Rasmussen (1964-).
|| Per Morten Abrahamsen/BAM/
Ritzau Scanpix

Valgets vinder

Nytårstalen 2002

Venstres formand Anders Fogh Rasmussens første nytårstale indvarslede en ny tid for det danske samfund. Siddende ved sit skrivebord på Marienborg lignede han sine forgængere, der ligesom ham havde lanceret deres program og ønsket danskerne et godt nytår. Men denne tale skilte sig ud. For første gang i 26 år havde en ny statsminister erobret posten gennem et folketingsvalg. Knap halvanden måned før årsskiftet, ved folketingsvalget den 20. november 2001, opnåede hans parti 14 nye mandater og blev for første gang siden valget i 1920 Danmarks største parti. Dermed kunne partiet sammen med Det Konservative Folkeparti regere alene på opbakning fra valgets anden store sejrherre, Dansk Folkeparti, der fik 12 % af stemmerne blot seks år efter partiets dannelse i 1995.

Valget var den foreløbige kulmination på Fogh Rasmussens kamp for magten i dansk politik. Siden Uffe Ellemann-Jensen (1941-2022) tre år tidligere overdrog ham formandsposten for Venstre, havde han i detaljer planlagt, hvordan han ville erobre og siden forvalte embedet som statsminister. Og nu sad den nyvalgte statsminister dér med stor selvtillid og selvbevidsthed og fremlagde et program, der emmede af ønsket om nye tider. I roligt tempo og med øjnene fast rettet mod kameraet forklarede Fogh denne 1. januar 2002 om de nye mål, han

Anders Fogh Rasmussen præsenterede sin første regering den 27. november 2001. En måneds tid senere holdt han sin første nytårstale, hvor det stod klart, at der nu kom andre boller på suppen i den danske samfundsdebat: Den borgerlige epoke var begyndt.

**|| Mads Winther/
Ritzau Scanpix**

ville sætte for Danmark i det nye århundrede. Hvor 1900-tallet var præget af klassekamp, folkemord, undertrykkelse, verdenskrige og totalitære ideologier, skulle 2000-tallet, ifølge Fogh, blive til frihedens århundrede – præget af samarbejde, fred og respekt for det enkelte menneskes liv. Internationalt skulle Danmark kompromisløst bekæmpe terrorisme sammen med USA, og med den planlagte udvidelse af EU kunne Danmark spille en afgørende rolle i at samle Europa efter Berlinmurens fald.

I forhold til indenrigspolitikken lagde Fogh vægt på, at samfundet fortsat skulle påtage sig ansvaret for en lang række opgaver. Men først og fremmest skulle "velfærdsstaten" udvikles til et "velfærds-samfund" ved at forene ansvar for fællesskabet med personlig frihed. Det betød flere fritvalgsordninger i det offentlige, ret til at vælge et privat hospital, hvis

ventelisten var for lang, og et opgør med angiveligt stive systemer, umyndiggørelse og ensretning. For Fogh indebar det sidste punkt, at såkaldt "stats-autoriserede smagsdommere", der angiveligt sad i overflødige råd, nævn og institutioner, skulle fjernes. Ifølge Fogh risikerede disse "tendenser til eksperttyranni" at undertrykke den frie, folkelige debat ved at fastslå, hvad der var rigtigt og forkert på områder, hvor den enkelte selv var ekspert.

Kort tid efter offentliggjorde regeringen en liste med 103 nævn, udvalg og centre, som skulle nedlægges, og andre, hvis bevillinger skulle standses eller reduceres. Omlægningerne gjaldt især institutioner med fokus på miljø, fødevarer, kultur og ulande og vakte stor opsigt i pressen. Ikke mindst fordi regeringen erstattede de såkaldte smagsdommere med egne rådgivere og eksperter, hvis holdninger lå tættere på Fogh Rasmussens.

Udskiftningen af rådgivere gjorde sig særligt gældende på miljøområdet. I 1990'erne havde socialdemokraten Svend Auken (1943-2009) udvidet Miljø- og Energiministeriet og arbejdet ihærdigt for at gøre Danmark til et grønt foregangsland. Fogh Rasmussen og flere andre borgerlige så skeptisk på Socialdemokratiets ambitioner på miljøområdet og stillede sig også kritisk over for de dystre videnskabelige forudsigelser, hvis ikke de afviste dem. Derfor nedlagde den borgerlige regering kort efter sin tiltrædelse i 2001 en række stillinger i Miljøstyrelsen og oprettede i 2002 Institut for Miljøvurdering med den verdenskendte Bjørn Lomborg (1965-) som leder. Han havde i 1998 udgivet bogen *Verdens sande tilstand*, hvori han nedvurderede den efterhånden store videnskabelige konsensus omkring menneskets negative påvirkning af klimaet. Fyringer i embedsværket, ansættelsen af Lomborg og finansieringen af anden klimaskeptisk forskning

var imidlertid kun én del af Fogh Rasmussens værdikamp, der koncentrerede sig om at erobre den offentlige debat, som han mente venstrefløjen havde domineret for længe.

Det særlige ved valget i 2001 var de nye magthaveres insisterende understregning af behovet for et opgør med ”meningstyranniet” og et system af intellektuelle, politikere og kunstnere, der angiveligt kuede den enkelte dansker. I en tale til Folketinget kort efter valgsejren proklamerede Fogh Rasmussen, at vælgerne ved folketingsvalget i 2001 havde sendt et klart signal om fornyelse af det danske samfund. Valget var, hævdede han, et opgør med den gammeldags opdeling af politik i højre og venstre og med opdelingen af mennesker, efter hvilken erhvervsgruppe, uddannelsesgruppe eller socialgruppe de tilhørte. Kort sagt et opgør med klassekampen, der havde præget det foregående århundrede. I stedet prægede en anden type klassekamp Fogh Rasmussens retorik. Den nye regering skulle ifølge statsministeren gøre op med ”den kulturelle overklassens formynderiske forsøg på at opdrage den almindelige dansker”. Iscenesættelsen af de borgerlige som frontkæmpere på vegne af folket i en værdikamp mod et venstreorienteret meningstyranni stod centralt hos Fogh Rasmussen og hans ligesindede og var en væsentlig årsag til, at de i den efterfølgende tid omtalte valget som et systemskifte.

Systemskiftet som begreb

Egentlig er det lidt misvisende at kalde folketingsvalget i 2001 for et systemskifte. Systemskiftet forbinder vi i Danmark med udnævnelsen af den første Venstreregering i 1901. Efter flere årtiers kamp om, hvem der måtte danne regering, vandt bøndernes repræsentanter i Venstrereformpartiet

Regeringen var oprindeligt skeptisk over for miljø- og klimadagsordenen, og de satte fx Henrik Svensmark (1958-), der benægtede de menneskeskabte klimaforandringer, på finansloven i 2004. Først op til klimatopmødet i 2009 besluttede regeringen at arbejde for Danmark som et grønt foregangsland.
|| [Wikimedia Commons](#)

i dette år en knusende sejr over godsejernes parti Højre. I de efterfølgende år stod det mere og mere klart, at den parlamentariske skik, der tilsiger, at ingen kan regere med et folketingsflertal imod sig, var kommet for at blive. Gennembruddet for denne form for parlamentarisme fik stor betydning for, at det i Danmark er enklere for partier at indgå i regeringer, men også at regeringer typisk er noget svagere end i andre lande, fordi de skal danne flertal med andre partier. Uden dette skifte var det næppe lykkedes at ændre grundloven og kraftigt udvide stemmeretten i 1915. Efterfølgende i 1953 markerede Folketingets repræsentanter parlamentarismens værdi for det danske demokrati ved at skrive princippet ind i grundloven.

Der var naturligvis ikke på nogen måde tale om et systemskifte af den karakter i 2001. Ingen betvivlede det parlamentariske princip. Det ”lille systemskifte” skal snarere forstås som en ideologisk betegnelse og en del af fortolkningskampen om

dansk politik. Ifølge en række af de centrale aktører var der tale om et ideologisk systemskifte, hvor de politiske kræfter, som havde regeret Danmark i en årrække, måtte vige.

Valget indebar en forandring af dansk politik, idet magten flyttede fra midten til højre. Centrum-Demokraterne røg for første gang siden stiftelsen i 1973 ud af Folketinget, mens Kristeligt Folkeparti kun holdt sig lige over spærregrænsen med fire mandater. Særligt ét parti, Det Radikale Venstre, mistede en del af den indflydelse, partiet havde haft som kongemager i store dele af 1900-tallet. I løbet af efterkrigstiden havde partiet flere gange skiftet fra den faste samarbejdspartner Socialdemokratiet og dannet flertal med de borgerlige partier. Men i 2001 var det anderledes. De borgerlige partier var ikke længere afhængige af partiet. Magten var skiftet til Dansk Folkeparti, som med stor pr-sans udnyttede indflydelsen ved de årlige finanslovsforhandlinger, når Kristian Thulesen Dahl (1969-) gik ind til forhandlingerne med favnen fuld af ringbind med farverige post-its. Partiets formand Pia Kjærsgaard (1947-) havde et mål om indflydelse og et ønske om at fremstå med større seriøsitet end Fremskridtspartiet. Så længe Dansk Folkeparti fik nogle af deres mærkesager igennem, udviste de derfor stor samarbejdsvillighed over for regeringen, der således havde et af nyere tids mest stabile parlamentariske grundlag.

Med Anders Fogh Rasmussen som regeringsleder ændredes nogle spilleregler for dansk politik. Frem for at arbejde hen over midten med Socialdemokratiet og midterpartierne udarbejdede regeringen finanslove og andre store regeringsbeslutninger som krigsdeltagelsen i Irak i 2003 og strukturaftalen i 2004 alene med Dansk Folkeparti. Oppositionen reagerede med at anklage regeringen for at føre

blokpolitik. Forligskulturen ændrede sig imidlertid ikke synderligt, idet regeringen stemte sammen med Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre om ca. 75 % af lovene i den første regeringsperiode. Den parlamentariske kultur, hvor de store partier stemte for finanslovsforslag, selv om de ikke var med i aftalerne, ændrede sig heller ikke i 2000'erne. Alligevel indikerede brugen af det snævre flertal til at træffe skelsættende beslutninger, at regeringen var klar til at sætte handling bag sine ord. Foruden disse store beslutninger brugte regeringen sit flertal til at reformere velfærdssamfundet og gennemføre en strammere udlændingepolitik og et skattestop, der garanterede vælgerne, at skatten ikke ville stige, samtidig med at det for mange borgerlige så vigtige spørgsmål om skattelettelser kunne parkeres.

Som statsminister fremstod Anders Fogh Rasmussen usædvanlig stærk. Han havde en evne til at udnytte medierne, og dygtigt akkompagneret af spindoktorer fejede han effektivt kritik til side – ofte ledsaget af salven ”der er ikke noget at komme efter”. I modsætning til Poul Nyrup Rasmussens (1943-) regeringer, hvor finansministeren spillede en stor rolle, stod det klart fra starten, at Fogh Rasmussen sad for bordenden. Han omorganiserede Statsministeriet og gjorde Koordinationsudvalget til det væsentligste udvalg, hvor han havde det afgørende ord. Samtidig oprettede statsministeren i langt højere grad end tidligere ad hoc-regeringsudvalg, der kunne supplere de faste ministerudvalg. Her stod han ofte selv i spidsen og kunne påvirke den politiske dagsorden.

Betegnelsen ”systemskiftet” benyttede Fogh Rasmussen allerede inden valget. I sin grundlovstale i 2001 proklamerede han, at der var brug for et ”systemskifte” og et opgør med årtiers socialdemokratisk tænkning og misbrug af magten. Først og

fremmest på sundhedsområdet, men også i bredere forstand, argumenterede Fogh Rasmussen for, at et systemskifte var tiltrængt.

Selv om Fogh Rasmussen altså brugte betegnelsen allerede inden valget, er systemskiftet først og fremmest knyttet til præsten Søren Krarup (1937-) og hans fortolkning af den politiske sejr i 2001. Krarup blev selv valgt til Folketinget i 2001 som repræsentant for Dansk Folkeparti. I årene inden havde Krarup ført en indædt kamp mod indvandring til Danmark, som han først og fremmest forbandt med udlændingeloven fra 1983, der forbedrede flygtninges retsstilling og retssikkerhed betydeligt. I taler, læserbreve, radio- og tv-interviews, kronikker, bøger og underskriftindsamlinger havde han stædigt fremført sin protest mod den politik, han karakteriserede som en trussel mod Danmarks eksistens. I løbet af 1980'erne steg antallet af mennesker med ret til asyl og familiesammenføringer, hvilket efterhånden gjorde udlændinge- og integrations-spørgsmål til et af samfundsdebattens store politiske emner. Næst efter den brede kategori "velfærd" mente vælgerne under valgkampen i 2001, at indvandring var det vigtigste problem, som politikerne skulle tage sig af. Krarup aflæste valgresultatet som et bevis på, at han var nået langt i sin kamp mod indvandringen og det tankesæt, som gjorde den mulig. Således argumenterede Krarup for, at folket i 2001 havde sagt fra i forhold til kulturradikalismen, som han mente havde haft afgørende indflydelse på det danske samfund siden 1871, hvor Georg Brandes (1842-1927) slog sit navn fast med forelæsningerne om hovedstrømninger i europæisk litteratur.

Den ideologiske betegnelse "systemskiftet 2001" var derfor endnu et indlæg i debatten om den nyere danmarkshistorie. Efterfølgende har betegnelsen bidt sig fast i offentligheden. Mange kunne nikke

genkendende til fortolkningen af valget som en folkelig protest, hvor arbejderklassen vendte sig mod den kulturelle overklasse i stedet for den økonomiske. Der var dog væsentlig forskel på Krarups nærmest metafysiske opfattelse af folket, der gjorde op med indvandringspolitikken, og Fogh Rasmussens liberale ønske om at sætte mennesket før systemet. Hvor Fogh Rasmussens idéer havde dybere rødder i en liberal velfærdskritik med ønsker om at afvikle Socialdemokratiets samfundsdominans, var Krarup optaget af den muslimske indvandring til Danmark og den stigende europæisering, han opfattede som en alvorlig trussel mod den danske nationalstat. Det var imidlertid afgørende for udviklingen af dansk politik i 2000'erne, at de to forskellige borgerlige positioner – den liberale og den nationalkonservative – kunne mødes i en fælles forståelse af kampen mod venstrefløjen og kulturradikalismen og for en strammere indvandringspolitik. De to retninger er nøglen til at forstå, hvad der gik forud, og de effekter, som valget fik på det danske samfund.

Venstres erobring af velfærdssamfundet

En af de helt afgørende forudsætninger for valgresultatet var det politiske hamskifte, som Anders Fogh Rasmussen og Venstre gennemgik fra slutningen af 1990'erne. Siden 1980'erne havde Fogh Rasmussen været kendt for en aggressiv kritik af den offentlige sektor, men efter et knebent valgnederlag i 1998 begyndte partilederen at omfavne den danske velfærdsstat og gentog utallige gange, at Venstre ville bevare velfærdsstaten. En del af denne strategi omhandlede begrebet kontraktpolitik, som Venstrelederen havde hentet inspiration til hos den britiske premierminister Tony Blair (1953-). Kontraktpolitikken var et enkelt politisk budskab, hvor Fogh Rasmussen formulerede nogle få slagkraftige

Søren Krarup er den mest indflydelsesrige nationalkonservative debattør i dansk efterkrigstid. Han er vokset op i en præstefamilie på Amager og flyttede i 1960'erne til Jylland som sognepræst, hvorfra han kritiserede troen på politiske ideologier og idealisme.
|| **Palle Hedemann/
Ritzau Scanpix**

valgløfter, som han ønskede at gennemføre, samtidig med at han garanterede, at regeringen ikke på andre områder lavede større reformer eller lovgivning. På den måde kunne Fogh Rasmussen både fremstå troværdig i forhold til sit løfte om at bevare velfærdsstaten og følge sit liberale udgangspunkt om ikke at udvide den offentlige sektor.

Med til den historie hører, at Foghs forgænger i statsministerembedet, Poul Nyrup Rasmussen, med et indgreb i efterlønsordningen i 1998 led et alvorligt troværdighedsknæk, ligesom han havde stået med gentagne sager på ældreområdet og betydelige problemer med ventelisterne på sygehusene. Ved at droppe ethvert forslag om at afvikle velfærdsstaten banede Fogh Rasmussen vejen for, at Venstre i 2001 lykkedes med at tiltrække stemmer fra et bredere udsnit af befolkningen end tidligere. Under Ellemann-Jensen havde det gamle landbrugsparti vun-

det frem blandt unge og funktionærer i byerne, men med Fogh Rasmussen fik Venstre mere karakter af et folkeparti, som faglærte og ufaglærte arbejdere, funktionærer og akademikere jævnt fordelt stemte på.

Venstres kursskifte resulterede imidlertid ikke blot i en bekendelse til den socialdemokratiske velfærdsstat, men en borgerlig erobring af førsterretten til at definere, hvordan velfærdsstaten skulle udvikles. I valgkampen turnerede Venstre landet rundt med sloganet ”Tid til forandring”, der illustrerede partiets hensigt om at ændre på både udlændingepolitikken og velfærdsområdet. Skiftet efter valget i 1998 var vigtigt for, at Fogh Rasmussen kunne blive statsminister. Derfor har de fleste vurderinger, biografier og historiske udlægninger fokuseret på denne transformation. Effekterne af Fogh Rasmussens regeringsperiode kom imidlertid på baggrund af ideologiske forandringer, som lå 20-30 år tilbage i tiden. Med valgsejren i 2001 kunne Fogh Rasmussens regering fortsætte den reformkurs, som først Poul Schlüter (1929-2021) og siden Nyrup Rasmussen havde lagt i 1980’erne og 1990’erne. Et kendetegn ved denne såkaldte modernisering af velfærdsstaten, som siden 1980’erne havde forsøgt at løse velfærdsstatens udfordringer, koncentrerede sig om at introducere markedsmekanismer i den offentlige sektor. Den nye borgerlige regering aktiverede og videreudviklede i 2000’erne denne politik og satte med et sikkert parlamentarisk flertal skub i en række reformer, der forandrede organiseringen af velfærdsstaten og øgede private leverandørers ansvar for velfærdsopgaverne betragteligt.

Værdikampens årti

Valget i 2001 viste, at fordelingspolitik og de traditionelle skillelinjer mellem højre og venstre spillede

Systemskiftet i 1901 banede vejen for nutidens demokrati. De nye magtforhold, hvor kongen ikke længere besluttede regerings-sammensætningen, slog dog først igennem efter påskekrisen i 1920 og cementeredes under besættelsen, hvor kongen stillede sig loyalt bag regeringen.
|| Peter Elfelt/
Wikimedia Commons

en mindre rolle end tidligere. Traditionelt set har fordelingspolitik som skat og det offentlige forbrug været afgørende faktorer ved danske folketingsvalg. I den sidste del af 1900-tallet fik andre spørgsmål af mere værdipolitisk karakter betydning for vælger-nes kryds på valgdagene. Det gjaldt områder som miljø, ligestilling, retspolitik og integration. I 2001 slog denne tendens for alvor igennem. En væsentlig årsag til, at det lykkedes for de tre partier Venstre, Det Konservative Folkeparti og Dansk Folkeparti at gå fra 40 % ved valget i 1998 til 52 % af stemmerne i 2001, var, at vælgerne i højere grad end tidligere ori-enterede sig efter værdipolitiske emner og særligt spørgsmålet om indvandring.

Ved ikke at indgå i fordelingspolitiske diskus-sioner, som kunne vise en forskel mellem regerin-gen og Socialdemokratiet, gjorde de borgerlige plads til at føre værdipolitik om holdninger, ideologi og verdenssyn. En af de borgerliges styrker i 2000'erne

**Anders Fogh
Rasmussens bog
*Fra socialstat til
minimalstat*
inkarnerede
den liberale
velfærdsstatskritik
i 1990'erne. Frem
til valget i 2001 lagde
Fogh Rasmussen
afstand til sine tidligere
udtalelser, og under
et af valgkampens
møder udførte
Nyrup Rasmussen et
mindeværdigt stunt,
hvor han hev sider
ud af bogen for at
illustrere, at Venstres
leder ikke længere
stod ved sin kritik.
Aktionen mislykkedes,
og Socialdemokratiet
mistede førsteretten til
at lede velfærdsstatens
udvikling.
|| Nils Meilvang/Ritzau
Scanpix**

var, at de mere effektivt end deres modstandere satte ord på, hvad værdipolitikken handlede om ved at koble den til politiske emner som integration, retspolitik og uddannelsespolitik. Værdikamp blev synonym for 2000'ernes politiske debat. For flere på den borgerlige fløj handlede kampen om at modvirke den såkaldte 68-generations påvirkning af uddannelses- og kulturpolitikken, ændre den udenrigspolitiske kurs, så Danmark i højere grad støttede USA, og endelig at tage et opgør med flygtninge- og integrationspolitikken. Navnlig det sidste vedblev at være et borgerligt trumfkort mange år frem. Ofte knyttedes værdikampen specifikt til diskussioner om danskernes møde med islam, der for mange repræsenterede en udfordring for sammenhængskraften. Den borgerlige værdikamp handlede imidlertid også om borgernes forhold til staten og om at transformere den offentlige sektor.

Overordnet set samlede den borgerlige værdikamp sig om to dimensioner: kampen om staten og kampen for nationen. Begge sider af værdikampen fik varig betydning for en række områder af det danske samfund og prægede kommende magthaveres erfaringer og forestillingsverden. "Det lille systemskifte" er historien om centrale borgerlige politikeres brug af historien som et redskab til at udkæmpe store ideologiske slag og gentænke det danske velfærdssamfund og dets værdimæssige kompas.

A man with short brown hair and glasses, wearing a light blue dress shirt and a dark tie with a small pattern. He is looking slightly to the right with a serious expression, his mouth open as if speaking. He is holding a thick, open book with both hands, and a piece of paper is visible between the pages. The background is dark and out of focus.

Blå veje til 2001

Borgerlig samling

”Det var folket, tør jeg sige folkeånden, som da trådte i karakter og ændrede en linje, som bar en folkelig katastrofe i sit skød”. Præsten Søren Krarup skjulte ikke sin begejstring, da han i bogen *Systemskiftet* fra 2006 fortalte sin historie om valget i 2001, der bragte ham i Folketinget. Ifølge Krarup demonstrerede resultatet danskernes vilje til at kæmpe imod de politikere, som i de foregående år havde tilladt et stort antal flygtninge fra Mellemøsten at indvandre til Danmark. For Krarup var der ikke kun tale om flygtninge fra muslimske lande. Indvandringen var med hans egne ord den dødeligste trussel mod det danske folk i dets tusindårige historie. Derfor var det, med Krarups udtryk, helt afgørende, at folket i 2001 protesterede mod ”den nye folkevandringstid” og den politiske og journalistiske elite, som truede med at gøre ”danskerne til et mindretal i deres eget land”.

Krarups længsel efter at ændre kursen for Danmark anslog samme akkord, som Fogh Rasmussens ønske om at gøre op med smagsdommerne. Der var mere på spil end almindelige politiske uenigheder for disse borgerlige stemmer. Der var behov for et grundlæggende livtag med dominerende værdier. Kampen mod indvandringen udgjorde en meget vigtig dimension i de borgerliges valgsejr i 2001 og hjalp til med at etablere den borgerlige kultur- og

Den amerikanske præsident Ronald Reagan (1911-2004) inkarnerede højrebølgen, som med afregulering af den offentlige sektor skyllede gennem de vestlige lande i 1980'erne. Reformerne blev ledsaget af store protester fra venstrefløjen, som ikke længere besad det ideologiske momentum.
|| Steen Ole/Ritzau Scanpix

værdikamp som et tema for 2000'ernes politiske debat. Men det var ikke den eneste dimension. Mere bredt forstået var kulturkampen i de borgerlige aktørers selvforståelse en kamp mod venstrefløjens og de såkaldte 68'eres dominans i den danske samfundsdebat.

Frontlinjerne i denne kamp optog derfor ikke kun yderliggående stemmer som Søren Krarup. En generation af borgerlige havde den oplevelse, at venstrefløjen igennem efterkrigstiden med stor succes etablerede et meningsmonopol i medierne, på kulturinstitutionerne og i uddannelsessystemet. Erfaringerne fra deres ungdom i opposition til venstrefløjen prægede fx den konservative Per Stig Møller (1942-), centrumdemokraten Tom Høyem (1941-) og venstremanden Bertel Haarder (1944-),

der i 1985 skrev bogen *Mulighedernes samfund*. Heri beskrev de tre borgerlige politikere, hvordan de i årene omkring 1968 blev forenet i modstand mod alt fra den herskende ideologiske strømning på uddannelsesstederne og i kulturlivet, velfærdsstatens bureaukratisering, institutionalisering og umyndiggørelse og den letsindige omgang med både økonomien og tilhørsforholdet til de vestlige magter. Kort sagt handlede den borgerlige værdikamp, ifølge de tre, om at ændre på rollefordelingen, så Socialdemokratiet og venstrefløjens værdier trådte mere i baggrunden.

Optakten til valget i 2001 handlede derfor i mindre grad om fordelingspolitiske spørgsmål, men først og fremmest om en værdikamp, som ikke kun inddrog flygtninge- og indvandrerspørgsmålet, men også rets-, miljø-, familie-, skole-, kultur- og udenrigspolitik. Overordnet set dækkede værdikampen to centrale temaer. Højrefløjens kamp mod indvandringen fra 1980'erne og de borgerliges fokus på at transformere velfærdsstaten fra 1970'erne. På begge disse punkter argumenterede de borgerlige for, at de stod sammen med danskerne mod eliten. Det gjaldt på spørgsmålet om det multikulturelle samfund, som Dansk Folkeparti førte frem, og det gjaldt i ønsket om at gøre op med et socialdemokratisk ejerskab over velfærdsstaten, som Venstre og Det Konservative Folkeparti satte sig i spidsen for. For at forstå dansk politik i 2000'erne er det nødvendigt at se nærmere på de to sider af værdikampen, hvis ideologiske rødder var formet i de foregående årtiers diskussioner om det danske samfunds udfordringer.

Tidehvervs Danmark

Krarups patosfyldte retorik bundede i et bestemt syn på det at være menneske og på Danmarks

historie, der var rundet af det teologiske tidsskrift og arbejdsfællesskab *Tidehverv*. Bevægelsen opstod i 1920'erne som et opgør med de dominerende kirkelige retninger i Danmarks Kristelige Studenterbevægelse og deres forståelse af kristendommen som et spørgsmål om livsførelse. For Krarup var kristendommens budskab, at mennesket ikke kunne være Gud, og Jesu lære påbød derfor ikke det enkelte menneske nogen krav om at gøre bestemte gerninger. Krarups kamp angik imidlertid ikke kun de teologer, han var uenig med. I Krarups forståelsesunivers lå han i en permanent åndskrig mod de politiske ideologier, der kæmpede for et fremtidigt, bedre samfund. Siden begyndelsen af 1960'erne havde han lagt sig ud med en række ideologiske strømninger, herunder marxismen, kulturradikalismen og humanismen, som han anklagede for at forandre Danmark i overensstemmelse med deres ideologiske projekter. Han kritiserede den moderne pædagogik for at fratage familierne ansvaret for opdragelsen af deres egne børn, og han betragtede velfærdsstatens fokus på opdragelse til demokrati som et ideologisk projekt, der fravristede de voksne autoritet. Fra 1970'erne koncentrerede han sig især om at bekæmpe Danmarks indmeldelse i EF, som han betragtede som danskernes opgivelse af deres selvstændighed. Ifølge Krarup og hans frænder i *Tidehverv* var det nationale tilhørsforhold helt afgørende for det at være menneske. Ikke fordi det at være dansk indebar et bestemt tolerant eller demokratisk livssyn. Men fordi mennesket fødes ind i en national, konkret virkelighed, der ifølge Krarups fætter og ligesindede samarbejdspartner Jesper Langballe (1939-2014) lige så lidt kunne fortrænges som seksualiteten.

Krarup havde ytret sine kritikpunkter af det moderne Danmark, siden han var helt ung. Det var

dog først i 1980'erne, da han gik ind i kampen mod indvandringen og det multikulturelle samfund, at han for alvor slog sit navn fast i den offentlige debat. I disse år begyndte et voksende antal flygtninge at ankomme til Danmark enten som spontane asylansøgere eller via FN's kvotesystem. Ifølge Krarup drejede spørgsmålet om, hvorvidt Danmark skulle tage imod flygtninge, sig ikke om almindelig politisk uenighed, men om nationens overlevelse.

I 1986 var han blevet landskendt ved at protestere mod Dansk Flygtningehjælps landsindsamling "Flygtning 86". Hvorvidt man skulle hjælpe verdens flygtninge, var normalt ikke et tema, pressen beskæftigede sig med. Det vakte derfor stor opmærksomhed og opstandelse, da præsten indrykkede en helsides annonce i *Jyllands-Posten* under overskriften "Nej, ikke en krone!", hvor han appellerede til danskerne om ikke at støtte indsamlingen.

Det var dog ikke landsindsamlingen som sådan, Krarup protesterede imod. Det var derimod den flygtningelov, som Folketinget vedtog i 1983, og som Dansk Flygtningehjælp spillede en afgørende rolle i udarbejdelsen af. Loven gav bl.a. flygtninge, der havde fået asyl, retskrav på familiesammenføringer ogigestillede FN-flygtninge med de såkaldte de facto-flygtninge, som ikke opfyldte Genève-konventionens betingelser for flygtningestatus.

Med loven gjorde politikerne ifølge Krarup Danmark til et indvandrerland, idet den tillod, at langt flere flygtninge end tidligere kunne få ophold i landet. I et kraftigt angreb på pegede Krarup i sin annonce de potentielle skader, som Dansk Flygtningehjælps påvirkning kunne medføre:

"Hvad Dansk Flygtningehjælp har forårsaget af ulykker i fremtidens Danmark, kan vanskeligt gøres op og skal ikke blive glemt. Er København en

dansk by om 50 år? Kan danskerne fortsætte med at være et folk, når sprog, historie og religion ikke længere er fælles? Er det en skæbne som Libanons, der venter os – hærget af krige mellem uforenelige minoritetsgrupper?”

Samtidig anklagede han Dansk Flygtningehjælp for at

”forbyde os danskere at tale om og udtale offentligt: at hvis der sker en ukontrolleret og ubegrænset folkevandring af muhamedanske og orientalske flygtninge over vore grænser, så kan vi ikke selv være her til sidst – i hvert fald ikke i selvfølgelighed og fordragelighed”.

Med afsæt i den store medieomtale, som annoncen skabte, stiftede Krarup sammen med den tidligere modstandsmand Jens Toldstrup (1915-1991) og folk fra netværket omkring *Tidehverv* Komiteen mod Flygtningeloven. Ikke lang tid efter afleverede han i selskab med Langballe knap 50.000 underskrifter mod flygtningeloven til justitsministeren.

Set fra Krarups perspektiv var flygtningeloven i 1983 at sidestille med 1940, hvor tyskerne besatte landet, og 1973, hvor Danmark trådte ind i EF. Alle tre gange havde politikerne ifølge Krarup prisgivet landet og overladt folket til fremmede magter. I de efterfølgende år dedikerede Krarup sig til kampen mod flygtningepolitikken som fast skribent i *Ekstra Bladet*. Fra slutningen af 1990'erne udviklede han tættere forbindelser til Dansk Folkeparti, der samtidig stod til at erobre en helt afgørende indflydelse på dansk politik.

Pia Kjærsgaard blev frontfigur i kampen for en strammere asylpolitik, og hun stod som skræmmebilledet i venstrefløjens kamp mod de borgerlige. Her er det DSU's valgplakat op til valget i 2001, hvor Pia Kjærsgaard og Anders Fogh Rasmussens alliance mellem hård udlændingepolitik og minimalstat skildres som Titanic på kurs mod afgrunden. Samarbejdet mellem regeringen og Dansk Folkeparti fungerede dog godt i årene, der fulgte. I løbet af Foghs regeringstid var det således Socialdemokratiet, der mere og mere skiftede kurs på spørgsmålet om indvandring.

|| DSU/Ritzau Scanpix

Fra Fremskridtspartiet til DF

Det var næppe mange, der delte Krarups historieopfattelse eller hans forståelse af kristendommen. Men at mange danskere bekymrede sig på grund af de nytilkomne flygtninge, der hovedsageligt stammede fra krigs- og konfliktprægede lande i Mellemøsten, kunne aflæses i meningsmålingerne længe før valgkampen i 2001. I årene fra 1980'erne til 2001 voksede flygtningespørgsmålet fra at være et emne, der foruden Søren Krarup primært optog marginale stemmer som Fremskridtspartiet og Den Danske Forening, til at blive hovedtemaet for valgkampen i 2001. En af de helt afgørende forudsætninger for

indvandringsspørgsmålets gennemslagskraft var Dansk Folkeparti, der på få år lykkedes med at inkarnere modstanden mod indvandring til Danmark.

Historien om Dansk Folkeparti handler både om kampen for at placere indvandringssagen på den politiske dagsorden og om en gruppe af politikere, som udnyttede, at højre-venstre-skalaen betød mindre, og at spørgsmål om nationalitet og afstamning optog flere og flere vælgere. En af årsagerne til Dansk Folkepartis succes ved valget i 2001 var, at partiet med stor effektivitet formåede at fremhæve sin politiske kamp som et opgør mellem eliten og folket, der på tværs af de fordelingspolitiske skel ønskede at bevare Danmark. Partiet kritiserede således sine folkevalgte kollegaer for at se ned på de folkelige strømninger, der ikke blot afviste tilstrømningen af indvandrere, men også satte sig imod Danmarks integration i EU.

I begyndelsen var kritikerne af flygtningeloven, der også talte dele af Det Konservative Folkeparti og Venstre, optaget af de mange udgifter, som fulgte med flygtningene, men kulturelle aspekter begyndte at spille mere og mere ind. I 1984 kom den på det tidspunkt ukendte Pia Kjærsgaard i Folketinget for Fremskridtspartiet, idet hun erstattede partiets karismatiske men også anarkistiske frontfigur Mogens Glistrup (1926-2008), der skulle afsone en dom for skattesvindel. I de efterfølgende år erobrede Kjærsgaard posten som politisk ordfører for Fremskridtspartiet. Med Kjærsgaard som ledende profil gik Fremskridtspartiet betydeligt frem ved valgene i 1987 og 1988 på en flygtningekritisk dagsorden. Partiets program handlede bl.a. om at stoppe for adgang til flygtninge og om en folkeafstemning om stramninger af udlændingeloven. På trods af fremgang ved valgene var det gamle skattenægterparti præget af betydelige interne magtkampe, der

kulminerede på et kaotisk landsmøde i 1995. For rullende kameraer udstillede partiets delegerede deres splid og uforsonlighed, og særligt Kristen Poulsgaards (1935-) protestråb mod ”tøsedrenge-
ne” Thulesen Dahl og Peter Skaarup (1964-) skrev sig ind i den politiske danmarkshistorie. I dagene efter landsmødet brød Pia Kjærsgaard og tre andre centrale medlemmer med Fremskridtspartiet for at stifte Dansk Folkeparti. Det viste sig at være et politisk klogt træk.

På kort tid udmanøvrerede Dansk Folkeparti Fremskridtspartiet og overtog samtidig den indvandrerkritiske dagsorden. Med afsæt i en stram topstyring arbejdede partiet for at fremstå som en seriøs forhandlingspartner, der kunne skabe resultater på navnlig flygtningeområdet. Samtidig med at partiets ledelse adskilte sig fra Fremskridtspartiets kaotiske stil, lagde Dansk Folkeparti også afstand til partiets protest mod velfærdsstaten og ønsker om privatiseringer og massive sænkninger af indkomstskatten. I stedet promoverede Dansk Folkeparti en mere positiv indstilling over for velfærdsstaten, herunder særligt forholdene for pensionister, som partiet kombinerede med EU-modstand og kampen mod det multietniske samfund, de mente fulgte med den muslimske indvandring til Danmark. Skarptinklede kampagner og en række opsigtsvækkende udsagn, hvor partiets topfolk bl.a. sammenlignede moskéer med misfostre og kritiserede ”muslimernes barbariske skikke”, gjorde Dansk Folkeparti til spydspidsen i den politiske kamp mod indvandringen.

De ikke stuerene

Dansk Folkepartis kamp var først og fremmest vendt mod Socialdemokratiet, hvorfra de hentede flere af deres stemmer. En af partiets fremtræden-

de repræsentanter, Mogens Camre (1936-2016), skiftede i 1999 højst opsigtsvækkende fra netop Socialdemokratiet til Dansk Folkeparti, som han efterfølgende repræsenterede i EU-Parlamentet. Hans skifte var med til at illustrere den splittelse, som prægede Socialdemokratiet på spørgsmålet om indvandringen. I lighed med Det Radikale Venstre og venstrefløjspartierne SF og Enhedslisten lagde mange Socialdemokrater vægt på at bekæmpe tendenser til racisme, som ofte fulgte i kølvandet på diskussionerne om indvandringen. Andre socialdemokrater så mere kritisk på de nytilkomnes integration i de boligområder, hvor de i udpræget grad bosatte sig. I løbet af 1990'erne kæmpede den socialdemokratiske ledelse med at forene de to strømninger og fokuserede på at skabe bedre betingelser for integration.

De borgerlige partier var i mindre grad splittede, men Dansk Folkepartis nationalistiske mærkesager appellerede også til mange borgerlige vælgere. Venstre og Det Konservative lagde i lighed med Dansk Folkeparti vægt på at begrænse antallet af flygtninge, der fik permanent ophold i Danmark, og stod fast på, at flygtninge med ophold havde individuelt ansvar for at lade sig integrere i det danske samfund. Denne konsensus om at stramme asylpolitikken blev dog ofte overskygget af diskussioner om Fremskridtspartiets og Dansk Folkepartis meget hårde retorik, der påkaldte sig stigende opmærksomhed, i takt med at emnet i løbet af 1990'erne blev mere og mere dominerende i dansk politik.

Frem til valget i 1998 holdt både Venstre og Det Konservative Folkeparti Pia Kjærsgaards parti ud i strakt arm. I begge partier sad der imidlertid repræsentanter, som godt kunne forstå Dansk Folkepartis appel til vælgerne. Problemet var størst for Venstre, hvor dele af baglandet kæmpede for at få

ledelsen til at gøre asylspørgsmålet til en mærkesag for partiet. Særligt Birthe Rønn Hornbech (1943-) og Inge Dahl-Sørensen (1947-) havde allerede fra slutningen af 1980'erne været på kant med parti-ledelsen omkring forslag og retorik, der lå tæt på Fremskridtspartiets og Dansk Folkepartis ønske om stramminger. Statsministerkandidaten og Venstres formand Uffe Ellemann-Jensen forsøgte en strategi, hvor han på en og samme tid lagde afstand til Dansk Folkepartis udlændingepolitik og kritiserede Socialdemokratiet for ikke at stramme flygtningepolitikken. I forbindelse med Venstres landsmøde i 1997 sagde formanden:

”Principielt egner udlændingepolitik sig ikke som valgtema. I en valgkamp skal vi diskutere, hvordan vi behandler hinanden, og ikke hvordan vi behandler andre”.

Alligevel forsøgte Ellemann-Jensen at komme de vælgere, som strømmede til Dansk Folkeparti, i møde ved at afvise Socialdemokratiets forslag om en borgfred om udlændingepolitikken. Socialdemokratiet var ifølge oppositionslederen skyld i, at problemerne ikke kunne løses. Ellemann-Jensen klargjorde dog samtidig, at Dansk Folkeparti kunne få lov til at stemme for hans politik, men ikke få indflydelse på den.

”Vi går ikke efter menneskene. Det er de danske regler, der skal laves om, og der er en afgørende forskel på os og Dansk Folkeparti og Fremskridtspartiet. Det er menneskesynet”, proklamerede Ellemann-Jensen i et interview med *B.T.* i september 1997.

Spørgsmålet om et eventuelt samarbejde med Dansk Folkeparti blev ikke mindre relevant, efter at partiet overraskende opnåede 13 mandater ved

folketingsvalget i 1998. Ved Folketingets åbningsdebat året efter kritiserede statsminister Poul Nyrup Rasmussen et forslag fra Dansk Folkeparti om at hjemsende familier til kriminelle anden- eller tredjegerationsindvandrere med de siden så berømte ord: "Uanset, hvor mange anstrengelser, man gør sig – set med mine øjne – stuerene, det bliver I aldrig".

Nyrup Rasmussens ord gravede kløften mellem Dansk Folkeparti og det gamle arbejderparti endnu dybere. Afstanden mellem Venstre og Dansk Folkeparti var imidlertid blevet mindre. Partiets nye formand Anders Fogh Rasmussen så en fordel i at gribe ud efter vælgere, som mente, at indvandrerspørgsmålet blev overset af den folkevalgte elite. Han var således allerede i fuld gang med at ændre kurs i forhold til Dansk Folkeparti og sørge for, at Venstre ikke ligesom Socialdemokratiet tabte terræn til det fremadstormende højrefløjsparti. Fogh Rasmussens kommentar til Nyrup Rasmussens tale illustrerede tydeligt forskellen:

"Når man angriber et parti for noget så fundamentalt som *menneskesyn*, så kan man ikke samtidig forklare vælgerne, at man samarbejder med det. Det hænger bare ikke sammen".

Kritikken var rettet mod Socialdemokratiet, men kan i lyset af Ellemann-Jensens kommentar blot to år tidligere også læses som Fogh Rasmussens selvpogør og en udstrakt hånd til et samarbejde med Pia Kjærsgaard. Ved at acceptere Dansk Folkeparti som en ligeværdig samarbejdspartner åbnede Venstre for en helt ny dimension i dansk politik. Fogh Rasmussen havde ligesom Kjærsgaard succes i en tid, hvor værdipolitik spillede en større rolle, og højre-venstre-skalaen havde mistet betydning. Kri-

tikken af indvandringen udgjorde dog kun den ene del af de borgerliges succes. Den anden del handlede om velfærdsstaten, og den indikerede i lige så høj grad, at værdier og ikke omfordeling spillede en større rolle for vælgerne.

Markedsvendingen

Velfærdsstaten var efterkrigstidens store projekt. Selv om de store socialreformer havde opbakning fra en bred koalition af Folketingets partier, var fremkomsten af et offentligt system med universelle ydelser og rettigheder primært drevet af Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre. Grundtanken var at bekæmpe kapitalismens negative sider såsom arbejdsløshed og fattigdom. Efter en årrække i 1950'erne og 1960'erne, hvor den høje vækst skabte optimale forhold for udviklingen af velfærdsstatens institutioner, stødte projektet i 1970'erne ind i gevaldige udfordringer. Arbejdsløsheden og gælden til udlandet steg, ligesom flere og flere satte spørgsmålstegn ved velfærdsstatens økonomiske bæredygtighed, effektivitet, bureaukrati og legitimitet. De fortrinsvist venstreorienterede ungdomsoprørere gjorde højlydt opmærksom på, at samfundsindretningen hverken tilgodeså mulighederne for alternative samfundsudviklinger eller skabte rammer for individets frigørelse. Størst politisk betydning fik dog Mogens Glistrup, der i 1973 bragede ind i Folketinget med ønsket om at afskaffe indkomstskatten, talrige angreb på den offentlige sektors "papirussere" og "skrankepaver" samt den provokerende sammenligning af skattesnydere med jernbanesabotørerne under besættelsen.

Venstre og Det Konservative Folkeparti havde i løbet af 1960'erne i store træk opgivet modstanden mod velfærdsstaten. Men delvist inspireret af Glistrup begyndte en ny generation af borgerlige

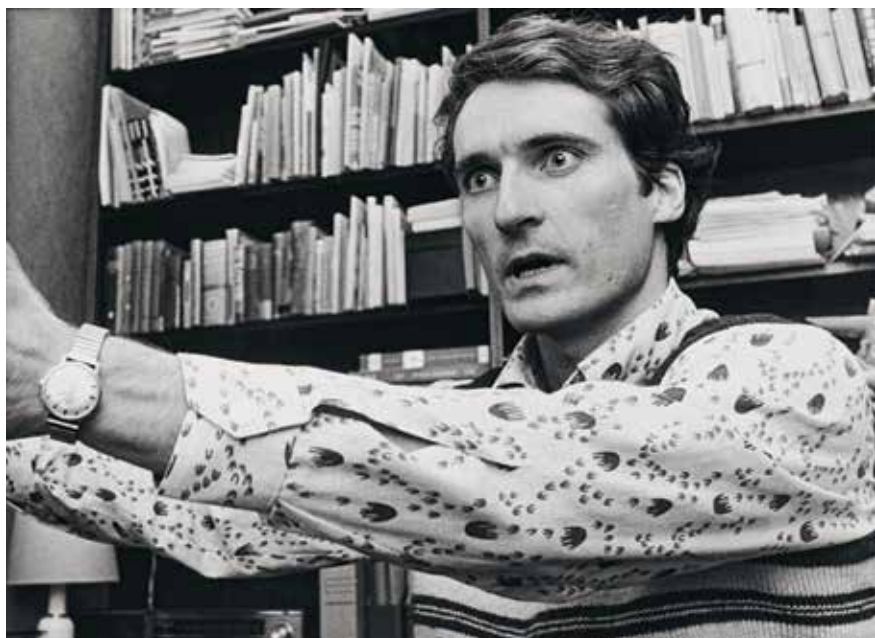
velfærdsstatskritikere at problematisere indretningen af den offentlige sektor. I forreste række stod bl.a. Venstremedlemmerne Henning Christophersen (1939-2016) og Bertel Haarder, der begge ønskede at fravriste Socialdemokratiet magten i det danske samfund på en velfærdsstatskritisk dagsorden. Både Christophersen og Haarder lagde vægt på at genvinde kontrollen over den offentlige sektor ved at udsætte den for konkurrence. Christophersen beskrev fx i sin bog *En udfordring for de liberale* fra 1972 vælgeren som den ideelle forbruger og argumenterede på baggrund heraf for at indrette velfærdsstaten, så den fik de samme indbyggede reguleringer af kvaliteter og priser som på det private marked. Disse nye tanker om forbrugeren som en central figur flugtede med en række særligt amerikanske økonomers forslag til at begrænse den offentlige sektors vækst. Haarder beskrev i sin selvbiografi fra 2012, hvordan han fik inspiration fra økonomen Milton Friedman (1912-2006), som han havde hørt forelæse under et ophold i USA i midten af 1960'erne.

Milton Friedman er især kendt for at have modtaget Nobelprisen i økonomi, men også berygtet for at have rådgivet den chilenske diktator Augusto Pinochet (1915-2006). Friedman var måske den mest fremtrædende repræsentant for den såkaldte Chicagokole, der bestod af økonomer fra University of Chicago. Skolen er beslægtet med det ideologiske tankesæt, som går under navnet neoliberalisme, og som i korte træk betragter sociale og politiske spørgsmål i økonomiske kalkuler. I modsætning til et klassisk liberalt ønske om at minimere staten handler neoliberal tænkning i højere grad om at redefinere forholdet mellem marked og stat, således at staten overtager og indoptager strukturer fra virksomheder. Staten skal derfor ikke først og frem-

mest skæres ned, men omstruktureres og styres bedre.

Netop disse neoliberale synspunkter kendetegnede den række af bøger, som Bertel Haarder slog sit navn fast med i 1970'erne. Her problematiserede han den offentlige sektors manglende konkurrencemekanismer og argumenterede for, at statens udgifter skulle begrænses gennem introduktionen af markedsprincipper. Ifølge Haarder havde velfærdsstatens ansatte i efterkrigstiden skridt for skridt udvidet den offentlige sektor til gavn for sig selv og ikke for borgerne, der betalte mere og mere til statens husholdningsbudget, uden at de fik dækket deres egne behov tilfredsstillende. Helt central for Haarders budskab var idéen om, at borgerne var forbrugere i velfærdsstaten, og at udbuddet af velfærdsydelser skulle tilpasses dem. På grund af statens enorme og ubegrænsede ressourcer koncentreredes magten hos bureaukrater i et mere og mere ineffektivt system. Det gjaldt derfor om at indrette den offentlige sektor, så borgernes eller forbrugernes efterspørgsel styrede udgifterne frem for de offentligt ansatte. Hvor Glistrups provokationer bundede i et ønske om at afmontere velfærdsstaten, handlede Haarders og Christophersens velfærds-kritik om at reformere, kontrollere og reorganisere den offentlige produktion.

Denne nye borgerlige velfærds-kritik spidsformulerede ønskerne om at markedsstyre de offentlige aktiviteter og spillede en afgørende rolle for de reformer af den offentlige sektor, som prægede indretningen af velfærdsstaten i de efterfølgende fire årtier. Et vigtigt skridt på vejen mod den borgerlige overtagelse af velfærdsstaten blev taget, da Anker Jørgensen (1922-2016) i 1982 overdrog Statsministeriets nøgler til den konservative Poul Schlüter. Den nye regering anså den økonomiske genopretning

Bertel Haarder voksede op på Rønshoved Højskole, hvor hans far var forstander. Som ung gik han imod ungdomsoprøret og venstrefløjens voldsomme ideologisering, og det politiske engagement førte ham i 1975 i Folketinget for Venstre, hvor han tog del i partiets fornyelse. || Jens Glargaard/Ritzau Scanpix

som sin ultimative opgave, men Schlüter og co. fokuserede også på indretningen af den offentlige sektor. I 1981 havde Det Konservative Folkeparti vedtaget et nyt program, der bl.a. erklærede, at balancen mellem borger og stat skulle genoprettes, samt at den offentlige sektor skulle begrænses for at opnå en bedre fordeling mellem offentligt og privat. Samme år havde partiet i samarbejde med Venstre udarbejdet den såkaldte *Helhedsplan 1982*, der ifølge Schlüter udgjorde en ny filosofi med større indflydelse og ansvar til den enkelte borger. Planen blev dog aldrig gennemført, men den var med til at tegne omridset af en borgerlig offensiv, der ønskede at forny og forbedre den offentlige sektor uden at sætte skatterne op eller øge udgifterne.

Schlüters regering var inspireret af de nye politiske vinde, som blæste rundtom i den vestlige verden. I USA vandt Ronald Reagan præsidentvalget i 1980, og året før havde Margaret Thatcher (1925-

2013) sat sig i premierministerstolen i Storbritannien. Både Reagan og Thatcher repræsenterede en økonomisk tænkning, der overordnet betragtet arbejdede for at begrænse skatterne og den offentlige sektor og for at fremme markedsøkonomien. Set i et større perspektiv markerede den konservative og liberale magtovertagelse begyndelsen på en ny tid, hvor de politiske ledere og førende økonomer ønskede at organisere samfundet omkring markedsmekanismer. Svaret på de kriser, som velfærdsstaten var løbet ind i i 1970'erne, skulle findes i de principper, der gjorde sig gældende på markedet, hvad enten det drejede sig om statens økonomiske bæredygtighed eller dens folkelige legitimitet.

I forlængelse af de borgerliges ønske om at bekæmpe bureaukrati introducerede Henning Christophersen som finansminister et større reformprogram i 1983, der fokuserede på at indrette den offentlige sektor efter borgernes efterspørgsel. I det første såkaldte moderniseringsprogram satte regeringen fokus på fem områder: 1) decentralisering af ansvar og kompetencer, 2) markedsstyring, friere forbrugsvalg og ændrede finansieringsmekanismer, 3) bedre publikumsbetjening og regelforenkling, 4) ledere og personaleudvikling og 5) øget anvendelse af ny teknologi. Flere af disse forslag fik stor betydning i årene, der fulgte, og blev i store træk videreudviklet, da Poul Nyrup Rasmussen overtog Statsministeriet i 1993.

Skuffelsen over Schlüter

Schlüters vedvarende ønske om at nå resultater gennem forhandlinger og brede forlig medvirkede til, at den borgerlige regering kun i begrænset omfang ændrede på skattetrykket. På trods af reorganisering af store dele af velfærdsstaten fik skuffelsen over Schlüters midtsøgende kurs flere borgerlige,

herunder centrale medlemmer i regeringspartiet Venstre, til at spekulere over, om det overhovedet var muligt at komme af med velfærdsstaten. Dette spørgsmål var netop omdrejningspunktet for Henning Fonsmark (1926-2006), da han med bogen *Historien om den danske utopi* i 1990 tilføjede en væsentlig brik til spillet om den borgerlige værdikamp. På baggrund af en omfattende analyse af efterkrigstidens samfundsdebat rettede han skytset mod velfærdsstatens ideologiske grundlag og særligt de borgerliges mangel på modstand over for den socialdemokratiske fortælling om nødvendigheden af den offentlige sektors udvidelse. Fonsmark fremsatte den tese, at når staten i højere grad tog ansvaret fra borgerne, var det ikke kun et politisk projekt med store skattestigninger til følge, men også et ideologisk projekt, der bundede i en mistillid til, at borgerne kunne varetage opgaven med at bestemme landets fremtid. Ifølge Fonsmark lykkedes det en magtfuld alliance af højskolefolk, socialdemokrater, kommunister og kulturradikale gennem kultur- og uddannelsespolitikken at udvikle den offentlige sektor i forsøget på at opdrage borgerne til at se sig selv som en del af et fællesskab og til at omfavne velfærdsstaten. Samtidig med at et voksende flertal af politikere sørgede for, at staten varetog langt flere opgaver, mistede borgerne, ifølge Fonsmark, mere og mere af deres frihed. Resultatet kunne aflæses ved, at over halvdelen af borgerne i slutningen af 1980'erne modtog deres indkomst fra staten enten i form af løn eller overførsler. Denne afhængighed af velfærdsstaten betød for Fonsmark, at end ikke et folketingsvalg kunne fjerne magthaverne. Velfærdsstaten havde således ikke bare vanskeliggjort de borgerlige politikeres kamp for at bremse den offentlige sektors vækst, men også ødelagt det danske demokrati.

Skuffelsen over den borgerlige regering, som mere og mere omfavnede velfærdsstaten og gerne lavede finanslove med Socialdemokratiet, prægede også dele af ungdommen. Særligt medlemmer af Konservativ Ungdom begyndte at søge mod mere yderliggående synspunkter i kampen mod det angiveligt gennemsocialiserede Danmark, der lod den offentlige sektor og skatterne vokse. Dette borgerlige ungdomsoprør udviklede bl.a. det libertarianske selskab *Libertas*, der fra 1987 udgav tidsskriftet *Libertas*. I dette tidsskrift præsenterede en række yngre konservative og liberale tanker fra libertarianske forfattere som Murray Rothbard (1926-1995), Robert Nozick (1938-2002) og Ayn Rand (1905-1982), som alle var kendetegnet ved en stærk kritik af staten, som skulle reduceres til et absolut minimum. En af dem, som blev tiltrukket af de mere radikale tanker, var Anders Fogh Rasmussen, der i 1985 blev Venstres næstformand. Som gårdmandssøn fra Jylland havde han solide rødder i Landbrugsvenstre og kunne med sine nye liberale impulser forene de to strømninger og vælgergrupper i land og by, som partiet appellerede til. I løbet af 1980'erne udviklede han således en stor interesse for libertarianisme, og da han i 1987 overtog Skatteministeriet blev han hurtigt en af regeringens mest ideologisk bevidste ministre, som ønskede et skarpt opgør med Socialdemokratiet og velfærdsstaten.

Det mest kendte resultat af Fogh Rasmussens påvirkning fra libertarianerne var bogen *Fra socialstat til minimalstat*, som han skrev i 1993, kort tid efter at han gik af som skatteminister. I bogen skildrede Fogh Rasmussen et Danmark, hvor staten havde tæmmet og reduceret borgerne til lydige sociale dyr, og hvor ønsket om personlig frihed stod under trygleriet efter materiel sikkerhed. Velfærdsstaten havde ikke kun udviklet sig til et dyrt og ineffektivt

system, men værre endnu fostrede den angiveligt mennesker uden vilje til at værne om deres egen værdighed. For at komme den såkaldt ”ynkelige slavenatur”, som gennemsyrede det danske samfund, til livs, måtte velfærdsstaten, ifølge Fogh Rasmussen, afvikles gennem omfattende skattelettelser, privatiseringer og afregulering af boligmarkedet og landbruget. Alt sammen politiske forslag, der kunne findes i *Libertas*’ spalter, men som nu kom fra Venstres næstformand.

Reformer, som nedbragte antallet af borgere på offentlige overenskomster, kunne dog ikke gøre arbejdet alene, proklamerede Fogh Rasmussen. Det var nødvendigt at ændre danskernes mentalitet og vinde kulturkampen gennem en offensiv erobring af den offentlige debat. Fogh Rasmussen havde læst Fonsmark og gengav hans fortolkning af efterkrigstidens danmarkshistorie. I forenklet form lød den, at socialdemokraterne havde forstået nødvendigheden af at bemægtige sig de dominerende positioner i samfundsdebatten for at kunne iværksætte en kulturel klassekamp, hvor staten skulle forme det socialistiske menneske, som underordnede sig fællesskabet. For at afmontere denne samfundsudvikling måtte de borgerlige føre en lignende og omfattende værdikamp, hævdede Fogh Rasmussen, der derved pegede frem mod det opgør med smagsdommerne, som han præsenterede i sin første nytårstale.

Tilbage til moderniseringen

Med minimalstatsbogen sikrede Fogh Rasmussen sig et image som liberalistisk hulemand, som ikke mindst på grund af satiretegneren Roald Als’ (1948-) tegninger kom til at klæbe til ham. I årene efter bogen fremførte Fogh Rasmussen flere forslag, der pegede i retning af liberale afmonteringer af dele af velfærdssamfundet, og Venstres nye princip-

program fra 1995 stadfæstede, at Venstre ønskede at sænke skattetrykket og nedbringe de offentlige udgifter. Det var et klart ønske om at udfordre og omforme velfærdsstaten. I dele af Venstres bagland ulmede usikkerheden og spørgsmålet om, hvordan danskerne ville forholde sig til Fogh Rasmussen, hvis han en dag skulle være statsministerkandidat. Men da Uffe Ellemann-Jensen gik af efter nederlaget i 1998, modificerede den nye formand ganske bemærkelsesværdigt værdikampen, så den kunne føres inden for velfærdsstatens rammer. Venstre havde tabt valget knebent, og partiledelsens analyse viste, at årsagen til nederlaget skulle findes på velfærdsområdet. Godt hjulpet af Venstres partisekretær Claus Hjort Frederiksen (1947-) udarbejdede Fogh Rasmussen en strategi, som skulle trække Venstre ind på midten af dansk politik, væk fra opgøret med socialstaten og i retning af en politik for at forandre og modernisere velfærdsstaten.

I 1999 læste Fogh Rasmussen bogen *The Unfinished Revolution*, der var skrevet af Labourlederen Tony Blairs rådgiver Philip Gould (1950-2011). Gould havde været en vigtig strateg i udformningen af Blairs store valgsejr i 1997 i Storbritannien, og selv om han altså var socialdemokrat, havde den liberale statsministeraspirant stort udbytte af læsningen. Gould beskrev en politisk situation i Storbritannien, hvor de konservative dominerede, og Labour aldrig kunne vinde mere end et enkelt valg. På samme vis så Fogh Rasmussen Socialdemokratiet som det dominerende parti i 1900-tallets Danmark. Venstres strategi måtte i lyset heraf, ligesom Labours, handle om ikke bare at erobre regeringsmagten, men om at være i stand til at overbevise danskerne om, at Venstre havde idéerne for det følgende århundrede. Goulds bog inspirerede også Fogh Rasmussen til idéen om kontraktpolitikken, der kunne lette hans

Roald Als skabte sin ikoniske skildring af hulemanden Fogh Rasmussen i 1990'erne, fordi den senere statsministers reformforslag angiveligt ville sende Danmark tilbage til stenalderen, hvor alles kamp mod alle herskede. Tegneren var uden tvivl ikke Fogh Rasmussens største fan, men "hulemanden" har selv omfavnet karikaturen og takket satirikeren for at være med til at skabe hans brand og derved også hans politiske karriere.

|| Roald Als/
Politiken den 12.
 september 2001

egen proces væk fra den aggressive minimalstatsliberalisme til en velfærdsorienteret liberalisme med fokus på frit valg. Derved kunne Fogh Rasmussen omfavne velfærdsstaten og i tale efter tale både overbevise vælgerne og sit eget bagland om nødvendigheden af ikke at fremture med liberale krav om at afskaffe velfærdsstaten.

Sammensmeltningen af kampen mod indvandringen og engagementet for at forny velfærdsstaten viste sig at være en opskrift på succes for Venstre. I valgkampen i 2001 udpegede Venstre fem punkter, som Fogh Rasmussen og de andre kandidater kunne gentage i hvert forsamlingshus og tv-studie: flere penge til sygehusene, bedre ældrepleje, strammere udlændingelov, strengere straffe og skattestop. Kursen mod magten var sat, og ved

valget lykkedes det Venstre at erobre en tredjedel af stemmerne med vælgere fra alle samfundslag.

Set i et længere perspektiv var Fogh Rasmussens bog om minimalstaten en afstikker fra den neoliberale reformkurs, de borgerlige havde sat fra 1970'erne. En del fortolkninger af Foghregeringen har lagt stor vægt på det signifikante skifte efter valget i 1998 og beskrevet Fogh Rasmussen som en, der overgav sig til velfærdsstaten for at få magten. Dermed overses det ofte, at velfærdsstaten ikke er neutral grund, men en ideologisk kampplads. Den borgerlige regerings videreførelse af markedsvendingen i den offentlige sektor i 2000'erne var udtryk for en ideologisk værdikamp, der flugtede med de neoliberale tanker, som Christophersen og Haarder havde tilført Venstres idégrundlag i 1970'erne. Skiftet fra libertarianer til neoliberal reformator ledte til, at Fogh Rasmussen som statsminister præsenterede sine markedsorienterede reformer af den offentlige sektor som en borgerlig værdikamp, der udfordrede det socialdemokratiske ejerskab til velfærdsstaten.

**Det var helt afgørende for Venstres valgsejr, at det lykkedes partiet at overtage rollen som velfærdsstatens beskytter fra Socialdemokratiet. Regeringen lagde sig i forlængelse af tidligere forsøg på at løse den offentlige sektors problemer med stigende udgifter og ineffektivitet, og i dette arbejde fokuserede den på et liberalt budskab om individets frihed. Men i stedet for at skildre staten som en trussel mod det enkelte individ formidlede man frihedsbegrebet ind i velfærdsstatens rammer, bl.a. ved at gentænke fritvalsordninger på sygehusområdet.
|| Liselotte Sabroe/
Ritzau Scanpix**

Kampen med staten

Frihed i velfærdsstaten

Da Fogh Rasmussen i et længere interview med *Weekendavisen* i 2003 forklarede sin kursændring fra minimalstatsbogen, gjorde han det ved at omro-kere konfliktlinjerne i dansk politik. Minimalstaten skulle ikke længere være målestokken for liberal politik:

”Den nye store udfordring i det 21. århundrede er at kombinere det fælles ansvar for at løse en række opgaver i samfundet med den personlige valgfrihed til at vælge forskellige løsninger”.

Det var, ifølge statsministeren, netop på spørgsmålet om den personlige frihed, at kampen mellem fløjene stod i dansk politik:

”På den ene side dem, som er centralister og gerne vil bestemme over menneskers hverdag, som mener at vide bedst og gerne vil have nogle standardløsninger. På den anden side dem, som stadig holder fast i, at i et moderne velfærdssamfund er der et fælles ansvar for at løse opgaverne, men som insisterer på, at vi skal have en personlig valgfrihed til at vælge

Idéen til skattestoppet blev undfanget for at neutralisere venstrefløjens billede af, at man ikke både kunne få velfærd og skattelettelser. Ordningen havde dog også den effekt, at den mindskede velfærdsstatens indtægtsgrundlag ved at udelukke skattestigninger.
 || Finn Frandsen/
 Ritzau Scanpix

mellem forskellige offentlige løsninger og mellem offentlige og private løsninger”.

Godt nok havde Fogh Rasmussen omfavnet velfærdsstaten, men han forholdt sig ikke passiv i forhold til dens indretning. Regeringen videreførte de moderniseringer af den offentlige sektor, som Schlüter og Nyrup gennemførte i 1980’erne og 1990’erne, og fastholdt sit fokus på værdikampen, der skulle ændre danskernes værdier og gøre op med kollektivistiske normer. ”Det afgørende er, hvem der får held til at sætte dagsordenen”, konstaterede Fogh Rasmussen som et ekko af minimalstatsbogen i interviewet med *Weekendavisen*. Men hvor han i 1990’erne mente, at værdikampen hang sammen med skattelettelser og privatiseringer, anså statsminister Fogh Rasmussen fritvalgsordninger for at være en afgørende brik i spillet for at vænne danskerne til at tænke mere liberalt:

”Det, at folk vælger selv, medfører en meget markant ændring i tankegangen. Det medfører en større tilfredshed for den enkelte, fordi man selv har valgt. Men det betyder også, at man fremmer en bedre udnyttelse af resurserne i samfundet, fordi alle skal oppe sig”.

For Fogh Rasmussen var dette et brud med det libertarianske opgør med socialstatens slavenatur. Men tankegangen lå fint i tråd med neoliberale idéer, der identificerede velfærdsstatens problemer som misforhold mellem høje skatter og den service, som borgerne fik.

I løbet af sin tid som statsminister vendte Fogh Rasmussen aldrig tilbage til kravene om at indføre en minimalstat. I stedet lod han det offentlige forbrug og antallet af offentligt ansatte stige. På nogle områder styrkede regeringen sågar borgernes velfærdsrettigheder, bl.a. gennem forlængelse af barselsorloven til 52 uger og introduktionen af den supplerende pensionsydelse til folkepensionister, i daglig tale kaldet ældrechecken.

Det var dog ikke udvidelser, men omorganiseringer af velfærdsstaten, som stod øverst på regeringens dagsorden. Fogh Rasmussen ønskede et opgør med bureaukratiet og stillede vælgerne i udsigt, at de kunne få bedre velfærd for de samme penge, hvis systemet blev gjort mere effektivt, fleksibelt og friere. Bag denne tankegang lå en ideologisk betinget statskritik, der kunne føres inden for rammerne af velfærdsstaten og lede frem til, at regeringen gennemførte en række strukturændringer.

Særligt på fire punkter konkretiserede regeringen i 2000'erne denne omorganisering af velfærdsstaten. For det første ønskede regeringen at indrette staten, så borgerne fik mulighed for at vælge mellem offentlige eller private løsninger betalt af

det offentlige. For det andet indførte regeringen mere incitamentsstyring og mere kontrol med arbejdsløse og kontanthjælpsmodtagere. For det tredje gennemførte regeringen store strukturforandringer, først og fremmest kommunalreformen, der sammenlagde en række kommuner. For det fjerde gennemførte regeringen skattestoppet, der eksemplificerede idéen om at garantere velfærdsstatens overlevelse, samtidig med at den klassiske borgerlige modstand mod skattetrykket levede videre.

Med borgeren ved roret

Den enkelte skal have større frihed til at forme sit liv. Det var i kort form regeringens ønske for indretningen af den offentlige sektor. Baggrunden for idéen skildrede den nye regering i sit reformprogram *Velfærd og valgfrihed* fra 2002:

”Det er regeringens opfattelse, at den enkelte borger som udgangspunkt selv kan og skal afgøre, hvad der er bedst for hende eller ham. Regeringen ønsker, at respekten for den enkelte skal styrkes. Med valgfrihed får den enkelte større indflydelse på sit liv – det styrker borgernes selvbestemmelse og kan give bedre kvalitet og mere velfærd for pengene”.

Frit valg mellem offentlige ydelser havde også været et af Schlüterregeringens midler til at skabe en mere effektiv og mindre bureaukratisk velfærdsstat. Fogh Rasmussen havde imidlertid støbt det ideologiske fundament til sine egne idéer om borgernes frie valg på et besøg i USA i 1982. I en boghandel i Chicago opdagede han bogen *Free to Choose* af de to økonomer Milton Friedman og Rose D. Friedman (1910-2009). I bogen fra 1980 problematiserede de to økonomer den amerikanske stats vækst siden det sociale reformprogram New Deal i 1930'erne. Mere

konkret introducerede de forslag til at reducere den amerikanske offentlige sektor og argumenterede bl.a. for et såkaldt voucher-system, hvor borgerne selv kunne vælge, hvordan de ville bruge de offentlige penge. Bogen gjorde så stort et indtryk på Fogh Rasmussen, at han i de efterfølgende år medvirkede kraftigt til at gøre idéer om frit valg i det offentlige til Venstres politik. Således fik han som pennefører indført idéer om valgfrihed mellem offentlige og private løsninger i Venstres program i 1995.

Da han overtog Statsministeriet, gjorde han frit valg til velfærdsstatens serviceydelser til et af regeringens hovedpunkter. I 2002 udsendte regeringen publikationen *Med borgeren ved roret*, der udfoldede tre mål for reformeringen af den offentlige sektor.

For det første skulle borgernes valgfrihed udvides, hvilket især gjorde sig gældende på sygehuse og ældreområdet. For regeringen var det ikke afgørende, om den enkelte fik sin service fra det offentlige eller det private, men at borgeren fik mulighed for at disponere selv. For det andet skulle sagsbehandling og beslutningsprocesser forenkles, så der skabtes en offentlig sektor med færre regler og flere muligheder. For det tredje skulle det offentlige sikre mere kvalitet for pengene. Denne sidste del sigtede til det pres, som den offentlige sektor så ud til at komme under, i takt med at danskerne levede længere.

Med denne udvikling in mente fokuserede regeringen på at fremme effektivitet og introducere resultatkontrakter, udbudspolitikker, indkøbspolitikker og omkostningsprincipper i staten. Herunder lå også idéer om at forandre og professionalisere den offentlige ledelse. Kontinuiteten fra Schlüterregeringens moderniseringer skinnede igennem i første sætning, der fastslog behovet for en modernisering

af den offentlige sektor. Regeringen udsendte i den efterfølgende periode et hav af publikationer og initiativer, der alle skulle sætte borgeren i centrum. Heri lå også en kritisk indstilling til de offentligt ansatte. Således understregede regeringens reformprogram *Velfærd og valgfrihed* fra 2002, at flere valgmuligheder skulle værne mod "den afmagt og umyndiggørelse, som borgeren til tider kan opleve".

En hovedprioritet for regeringens ambition om frit valg lå på sygehusområdet. I 1990'erne stod problematikken om ventelisterne højt på den politiske dagsorden. På trods af at sygehusvæsenet gennemførte flere operationer, steg ventelisterne på sygehusene, samtidig med at medierne intenst diskuterede problematikken. I 1999 spidsformulerede formanden for special- og overlægerne, Arne Borgwardt (1945-2020), problematikken til *Ekstra Bladet*, der på det tidspunkt kørte en serie under overskriften "Hospitalet i forfald":

"Kunne man forestille sig, at et forældrepar mødte op i skolen med deres lille søn, som havde nået skolealderen, og skoleinspektøren så sagde, at han kunne da godt se, at lille Viggo skulle i skole, men han var altså nødt til at vente tre år, fordi der var for mange elever i forvejen?"

Problemet med ventelisterne stod derfor højt på opgavelisten, da den borgerlige regering trådte til. Ikke kun pga. de menneskelige omkostninger, men også fordi samfundsøkonomien led under de systemiske udfordringer. Det var naturligvis et problem, at syge kunne dø, mens de ventede på behandling. Men ved fremsættelsen af et lovforslag i 2002 erklærede sundhedsminister Lars Løkke Rasmussen, at de lange ventetider også var en belastning for samfundet, der mistede potentiel arbejdskraft som

følge af sygefravær og udstødelse fra arbejdsmarkedet, hvilket resulterede i øgede udgifter i form af fx dagpenge.

Som en løsning på ventelisteproblemet havde den socialdemokratiske regering i 1993 indført frit sygehusvalg, som betød, at patienterne kunne vælge mellem offentlige sygehuse. Fogh Rasmussens regering videreførte denne tankegang og udvidede velfærdsrettighederne ved at indføre det udvidede sygehusvalg, der betød, at patienterne havde ret til at vælge et privat eller udenlandsk hospital, hvis ikke behandlingsgarantien på to måneder kunne overholdes. Ordningen mindskede ikke bare adskillelsen mellem det offentlige og det private. Det frie udvidede sygehusvalg favoriserede også de private hospitaler, idet patienterne nu med offentlige midler kunne købe ydelser fra private aktører. Før reformen kæmpede privathospitalerne med at holde en profitabel forretning kørende. For få patienter benyttede hospitalerne, men VK-regeringens reform ændrede situationen betydeligt. Da regeringen i 2002 indførte et skattefradrag for arbejdsgiverbetalte sundhedsforsikringer, var det endnu et aftryk, der med stor effekt favoriserede det private gennem det offentlige. Således steg antallet af danskere med en privat sundhedsforsikring kraftigt fra 2 til 30 % fra 2001 til 2007.

Overordnet set lykkedes det at nedbringe antallet af borgere på ventelisterne. Sammen med kræftpakken, der i 2007 gjorde kræft til en akutsygdom, var indsatsen mod ventelisterne et af regeringens store beviser på, at den formåede at varetage og forbedre nogle af velfærdsstatens kerneydelser. Efterspillet var dog mere problematisk for de borgerlige politikere. I 2009 konkluderede Rigsrevisionen, at regeringen i 2006 havde overbetalt de private hospitaler, og sagen endte med, at Folketing-

et gav daværende sundhedsminister Lars Løkke Rasmussen, som på det tidspunkt havde afløst Fogh Rasmussen på statsministerposten, en næse.

Regeringens ønsker om at indføre større valgfrihed påvirkede en lang række andre områder af den offentlige sektor, der nu kom i konkurrence med private udbydere. I løbet af de første år indførte regeringen fx frit valg på daginstitutioner, det øgede frie skolevalg over kommunegrænserne og frit valg til ældrebolig og hjemmehjælp, der på sigt førte til en kraftig vækst i antallet af private velfærdsudbydere på disse områder. Under overskriften "Frihed på arbejdsmarkedet" præsenterede regeringen tillige forslag til afskaffelser af forskellige reguleringer på arbejdsmarkedet, der kraftigt udfordrede de traditionelt set røde fagforeninger. Som et resultat af regeringens ønsker gennemførtes i 2002 loven om tværfaglige a-kasser, som skabte konkurrence mellem de faglige og de såkaldt gule a-kasser. Denne politik og regeringens erklærede målsætning om at forbyde de såkaldte eksklusivaftaler, der påbød arbejdsgivere kun at ansatte medlemmer af bestemte fagforeninger, udfordrede kraftigt fagbevægelsen og medvirkede til, at de gule fagforeninger i de efterfølgende år oplevede en kraftig vækst. Eksklusivaftalerne blev kendt ulovlige af Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol og afskaffet i 2006.

Samlet set forandrede regeringens ideologiske kamp for det frie valg forholdet mellem offentlig og privat velfærd. I de efterfølgende år voksede borgernes brug af private services særligt på daginstitution- og plejeområdet.

Kontrol og incitamenter

Regeringens fokus på individets frie valg blev suppleret af et tilsvarende fokus på kontrol og incitamenter over for arbejdsløse. I det supplerende

regeringsgrundlag *Vækst, velfærd – fornyelse II* fra 2003 pegede regeringen på sammenhængen mellem frihed og personligt ansvar: "Et samfund bygger på, at hver enkelt gør en positiv indsats, og at en særlig indsats anerkendes". Hvis man havde orden i sine ting, skulle man ifølge regeringen ikke opleve unødigt kontrol:

"Omvendt skal det have negative konsekvenser, hvis man begår kriminalitet, ødelægger miljøet eller på anden måde undlader at leve op til sine forpligtelser".

En af disse forpligtelser involverede den personlige indsats for at finde og tage et arbejde.

Arbejdsløshed var et problem mange steder i de europæiske velfærdsstater i løbet af 1990'erne. Derfor anbefalede EU og OECD forskellige udviklinger af arbejdsløshedssystemerne, der ansås som utidssvarende. En af løsningerne var udbredelsen af aktivering, som blev en væsentlig del af både Tony Blairs og Gerhard Schröders (1944-) reformer i henholdsvis Storbritannien og Tyskland. I Danmark havde den socialdemokratiske regering også brugt 1990'erne til at indføre aktivering som et middel til at få borgere ud af det omkostningstunge arbejdsløshedssystem. Den enkelte skulle præstere noget for sin ydelse og ved hjælp af opkvalificering og uddannelse hurtigt komme i beskæftigelse.

Med regeringsskiftet i 2001 rykkede de økonomiske rationaler og synet på individet som drevet af incitamenter helt frem. Regeringen understregede, at hvert individ havde et personligt ansvar, og at man som borger, der modtog ydelser fra det offentlige, i højere grad selv skulle tage ansvar for sin situation. I kontrast til det traditionelle velfærdsstatsprincip, som bl.a. karakteriserede bistandsloven fra 1970'er-

nes princip om sociale ydelser uden modydelser, var idéen nu, at sammenhængskraften var truet, hvis ikke samfundet stillede krav til den enkelte. Fogh Rasmussen frygtede, som han erklærede i sin tale ved Folketingets åbning i 2005, for udviklingen af et todelt samfund, hvor nogle mennesker mere eller mindre permanent var holdt uden for arbejdsmarkedet: "Det giver mindre velstand, mindre velfærd og mindre sammenhængskraft i samfundet".

Regeringens initiativer gjaldt især indvandrere, der fik kraftigt reducerede ydelser med indførelsen af starthjælp og introduktionsydelse, som var på niveau med SU'en. Starthjælpen udgjorde mellem 45 og 83 % af den ordinære kontanthjælp. Ordningen skulle med den konservative ordfører Lars Barfoeds (1957-) formulering "gøre det mindre attraktivt at komme til Danmark for kun at leve af kontanthjælp". Starthjælpen illustrerede også regeringens tanke om, at "arbejde er nøglen til succesfuld integration", som det hed i regeringens integrationsudspil *På vej mod en ny integrationspolitik* fra 2002. Foruden at sende signaler til eventuelle fremtidige asylansøgere udtrykte ordningen således også den borgerlige regerings stålsatte overbevisning om, at lavere ydelser styrker incitamentet til at tage et arbejde. Således sænkede regeringen også ydelserne for kontanthjælpsmodtagere under 25 år til niveauet for uddannelsesstøtten.

Idéen om, at det offentlige skulle skabe et incitament for de arbejdsløse til at tage et arbejde, blev suppleret af regeringens mantra om, at "det skal kunne betale sig at arbejde". De borgerlige mente, at et af problemerne for de arbejdsløse var, at gevinsten ved at komme i arbejde var så lille, sammenlignet med hvad de kunne få som kontanthjælpsmodtagere. Derfor indrettede regeringen med loven om en aktiv arbejdsmarkedspolitik m.v. det såkaldte

kontanthjælpsloft, der betød, at kontanthjælpen altid skulle være lavere end lønnen ved et arbejde. Reglerne blev således legitimeret som en hjælp til de arbejdsløse. "Kontanthjælpen skal give de ledige 'a second chance', men det må ikke blive 'a way of living'", skrev beskæftigelsesminister Claus Hjort Frederiksen i 2004. Og han fortsatte:

"Ledige skal naturligvis hjælpes tilbage på arbejdsmarkedet. Men vi hjælper ikke folk ved ikke at give dem et økonomisk incitament til at tage job – tværtimod".

For at sikre, at borgerne blev tilskyndet til at tage et arbejde, introducerede regeringen økonomiske sanktioner, der skulle disciplinere modtagere, der afviste jobtilbud eller ikke søgte et bestemt antal jobs. At regeringens lovændringer også bundede i en vis mistillid til socialrådgiverne, skinnede igennem, da Claus Hjort Frederiksen holdt tale på socialrådgivernes fagfestival i 2003:

"Jeg ved ikke, hvor mange dårlige socialrådgivere der findes. Men jeg ved, hvor stort et problem det er, hver gang en borger bliver mødt af social omklamring i stedet for professionel rådgivning. Social omklamring har simpelthen social slagside".

Regeringen prioriterede også konkret virksomhedserfaring over aktivering, da den i 2003 indførte muligheder for løntilskud og virksomhedspraktik. Det gjaldt ifølge regeringen om at gennemsyre jobformidlingen med konkurrence og markedsprøvnin-
g. Samtidig udliciterede regeringen dele af dagpengeområdet til private aktører. Den såkaldte sociale omklamring skulle erstattes af strammere krav og mere styring af de jobcentre, som regering-

en indførte i sammenhæng med kommunalreformen i 2007. Med reformen afviklede regeringen den statslige arbejdsformidling og oprettede i stedet de kommunale jobcentre. Fremover skulle indsatsen for kontanthjælps- og dagpengemodtagere samles hos disse alt-i-et-beskæftigelseshuse, som Beskæftigelsesministeriet kaldte dem i handlingsplanen *Flere i arbejde* fra 2002. I den kommende tid fik jobkonsulenterne travlt med at administrere og kontrollere, at den enkelte arbejdsløse levede op til forpligtelserne.

Centraliseringen af Danmark

Kontraktpolitikken tilsagde, at regeringen gennemførte, hvad den havde lovet i løbet af valgkampen, og at den ikke satte store, uanmeldte skibe i søen. Derfor overraskede det mange, da næstformand i Venstres folketingsgruppe Rikke Hvilshøj (1970-) i sommeren 2002 bekendtgjorde, at hun gerne så amterne nedlagt. Kommentaren udløste en intens politisk debat, der satte spørgsmålstejn ved regeringens holdning til kommunerne og amternes fremtid. Ikke lang tid efter, i efteråret 2002, nedsatte regeringen en strukturkommission, der skulle undersøge grundlaget for en fremtidig reform af kommunerne. En større reform af det kommunale system havde således på kort tid og noget uventet manifesteret sig som regeringens næste store projekt. Blot få år tidligere havde Opgavekommissionen arbejdet med et lignende kommissorium og konkluderet, at den offentlige sektor alt i alt var hensigtsmæssigt organiseret. I juni 2002 bedyrede indenrigsminister Lars Løkke Rasmussen endda, at regeringen ingen planer havde om at ændre den kommunale struktur. Det blev dog Løkke Rasmussen, der om nogen kom til at stå i spidsen for den gennemgribende kommunalreform, der ændrede

Kommunalreformen forandrede det kommunale Danmark i sin grundvold. Sammenlægningerne betød effektiviseringer og besparelser, men konsekvenserne blev også, at lokale samfund overalt i landet blev hårdt udfordret, fordi borgerne oplevede et tab af nærhed og service.

**|| Thomas Vilhelm/
Ritzau Scanpix**

markant på fordelingen af opgaver i den danske velfærdsstat med afgørende betydning for udviklingen i de efterfølgende år.

Flankeret af Bendt Bendtsen (1954-) og Kristian Thulesen Dahl fremlagde Løkke Rasmussen i 2004 den aftale, som regeringen netop havde indgået med Dansk Folkeparti. Reformen reducerede antallet af kommuner til 98. De 13 amter blev nedlagt og erstattet af 5 regioner. Med amternes nedlæggelse overgik sygehusvæsenet til regionerne, der fik et folkevalgt element i form af regionsrådene.

Kommunalreformen betød først og fremmest sammenlægninger af kommuner, men også omstruktureringer af den måde, hvorpå den offentlige sektor ydede service, som siden har været udsat for omfattende kritik. Reformen blev begrundet med behovet for decentralisering og overførsel af opgaver til de nye store kommuner, der fik udvidet ansvar for arbejdsformidlingen, miljø-, social- og sundhedsområdet. De eksisterende kommuner var

”uhensigtsmæssigt små i forhold til den opgaveløsning, som lovgiverne i dag kræver”, konkluderede Strukturkommissionen. Forligspartierne ønskede også, at der fremover skulle være en klar ansvarsfordeling i forhold til de offentlige opgaver, således at borgerne kun skulle henvende sig et sted i mødet med den offentlige sektor.

Reformen og de tilhørende sektorreformer centraliserede imidlertid en række offentlige kerneopgaver. Reformen overførte ikke kun opgaver fra stat til kommune, men også den anden vej rundt. Mest iøjefaldende i skatteforvaltningen, der overgik fra kommunerne til staten. Med den klare ambition at forenkle skatteforvaltningen for færre penge vedtog Folketinget i 2005 en reform, der skulle digitalisere og reorganisere skatteforvaltningen. Ifølge forventningerne skulle 25-40 % færre ansatte i skatteforvaltningen udføre opgaverne. Men forudsigelserne viste sig ikke at være realistiske. I løbet af 2010'erne har skiftende skatteministre forsøgt at rette op på reformens negative konsekvenser for inddrivelsen af den offentlige gæld, ejendomsvurderingerne og tilliden til skattevæsenet.

Centraliseringen videreførtes i 2007 med reformer af politi og domstole, der reducerede landets politi- og retskredse fra henholdsvis 54 til 12 og fra 82 til 24. Konsekvensen for mange borgere var, at der blev langt til den nærmeste politistation. Sideløbende hermed lukkede skoler, dagtilbud og biblioteker i mange af landets yderområder som følge af de kommunale sammenlægninger. Utilfredsheden med reformen slog først for alvor igennem senere, men viste sig bl.a. ved valget i 2015, hvor kommunalreformens utilsigtede konsekvenser for det såkaldte Udkantsdanmark var et af de store temaer.

I kølvandet på strukturreformens omstrukturering satte regeringen skub i moderniseringspro-

grammer for at styrke effektiviteten i den offentlige sektor. Ved Folketingets åbning i 2006 forudså Fogh Rasmussen, at den største udfordring i de kommende år ville bestå i at rekruttere nok sygeplejersker, pædagoger, lærere, social- og sundhedsassistenter. Samtidig gentog han begrundelsen for at lave kommunalreformen: "De, der tror, at løsningen blot er at kræve flere penge og flere ansatte – mere af det samme – har slet ikke forstået den virkelige udfordring".

Den virkelige udfordring, fortsatte statsministeren, "er at skaffe mere kvalitet for pengene". Mantraet kunne også gælde som overskrift for den markeds vending, regeringen videreførte. På den baggrund lancerede han idéen om en såkaldt kvalitetsreform, der skulle sikre bedre offentlig service for færre penge i en tid med mangel på personale. Metoderne til denne afbureaukratisering af den offentlige sektor fandt regeringen i principperne om New Public Management, der skulle sikre, at den offentlige sektor var under konstant omstilling og i sync med de nyeste udviklinger inden for det private erhvervsliv. Idéerne gentænkte princippet om styring, så der i højere grad blev lagt op til selvstyring. I praksis betød New Public Management-principperne introduktionen af flere dokumentations-, kontrol- og evalueringsmekanismer. Også her skinnede regeringens incitamentstankegang igennem. Disse idéer og markedslogikker var omfattende og dækkede stort set alle dele af velfærdsstaten, hvor virksomhedstankegangen trådte ind i forvaltningen. Således indførte regeringen fx selveje på gymnasieområdet for at tilskynde det enkelte gymnasium til konkurrence.

Idéerne involverede også opgør med visse sektorer traditionelt set stærke medarbejderdemokrati og et stærkere fokus på ledelse. Ledelsesreformerne

påvirkede i særdeleshed universitetsloven, som regeringen i samarbejde med Socialdemokratiet vedtog i 2003. Her ændrede det politiske flertal markant på den styrelseslov, som i 1970 afskaffede det såkaldte professorvælde og indførte et udpræget medarbejderdemokrati. Mange steder på universiteterne tog hverken medarbejdere eller studerende medbestemmelsen alvorligt. Få studerende stemte til valgene, og flere steder var der sager om medarbejdere, som sjoflede udvalgsarbejdet. Regeringen adresserede disse udviklinger direkte og kritiserede også de resultater, som det udvidede medarbejderdemokrati skabte på universiteterne. Således reagerede videnskabsminister Helge Sander (1950-) på anklagen om, at loven underminerede medarbejderdemokratiet:

”Hverken samfundet og skatteyderne eller forskerne selv har gavn af den måde, hvorpå det kollektive styre praktiseres i dag. Beslutninger risikerer at blive præget af konservatisme, laveste fællesnævner og kortsigtede mål”.

Som en understregning af, hvor ministerens inspirationskilde kom fra, fik repræsentanter fra erhvervslivet afgørende roller i de nye bestyrelser, der skulle være med til at omstille universiteterne til at agere som virksomheder. Med reformen i 2003 fik universiteterne i stedet for medarbejderdemokrati professionelle bestyrelser med et flertal af udefrakommende medlemmer.

Et stop for velfærdsstatens udvidelse

Skattestoppet var en af kontraktpolitikens hjørnesten og forblev et af Fogh Rasmussen-regeringens mest profilerede løfter til vælgerne. I flere år prydedes Venstres hjemmeside af en tæller over

antallet af dage, skattestoppet havde været i kraft. I forenklet form indebar skattestoppet, at skatterne ikke steg. Hvis en afgift eller skat var nødt til at stige, måtte en anden sænkes.

Skattestoppet havde en dobbelt funktion. På den ene side garanterede ordningen, at regeringen overholdt løftet om at bevare velfærdsstaten. På den anden side havde aftalen som forudsætning, at velfærdsstatens stigende udgifter, som lurede i horisonten med en voksende ældrebefolkning og en faldende arbejdsstyrke, ikke kunne finansieres gennem øgede skatter. Velfærdsstaten kunne således ikke udvides. Skattestoppet var designet til at slanke velfærdsstaten og derfor også mere ideologisk, end borgerlige kritikere ville vide af.

Systemets manglende fleksibilitet blev problematiseret allerede fra start. De såkaldte økonomiske vismænd i Det Økonomiske Råd kritiserede skattestoppet og fandt det fra et økonomisk synspunkt generelt uhensigtsmæssigt at fastlåse skattesystemet. Skattestoppet fjernede helt simpelt det offentliges muligheder for at handle på de udfordringer, som uundgåeligt opstod, og skattestoppet førte til større ulighed i samfundet.

Et af de steder, hvor regeringens skattestop fremmede uligheden, var på boligområdet. Skattestoppet lagde et kroneloft på ejendomsværdiskatterne, der gjorde, at fremtidige værdistigninger ikke blev beskattet. I den efterfølgende tid, hvor boligpriserne steg gevaldigt, fik skattestoppet stor betydning for de mange boligejere, der kunne glæde sig over lavere skatter og værdistigninger. I 2003 beskrev skatteminister Svend Erik Hovmand (1945-) med begejstring skattestoppets betydning for boligejerne:

”Uden skattestoppet ville boligejeren skulle betale over 1.000 kr. mere om måneden i ejendomsskat. Skattestoppet betyder, at regningen kun bliver på 100 kr. om måneden. Det er en forskel, der er til at tage og føle på”.

Den store gruppe af hus- og lejlighedsejere skulle ikke opleve usikkerhed omkring deres investeringer. Konsekvenserne af skattestoppet og tilladelse af afdragsfrie lån i 2003 viste sig i form af kraftigt stigende priser særligt i de store byer, som først blev standset midlertidigt ved finanskrisen fra 2008.

På trods af skattestoppets langsomme underminering af velfærdsstatens økonomiske grundlag var ordningen et omdrejningspunkt for flere borgerlige kritikere, herunder Det Konservative Folkeparti, der gjorde det klart, at skattestoppet ikke var en blomst, som var groet i den konservative partihave. Modsat tidligere, hvor Venstre var de offensive liberale fornyere, pressede Det Konservative Folkeparti under hele regeringsperioden på for reformer og skattelettelser. Den post, Venstre havde haft i Schlüterregeringen som den ideologiske indpisker, der stillede forslag om mere vidtgående afviklinger af velfærdsstaten, lykkedes det dog ikke for de konservative at få i 2000'erne.

På partiets landsråd under valgkampen i 2001 fremsatte Brian Mikkelsen (1966-) et klokkeklart løfte, som partiet ville måles på: ”Det er så afgørende vigtigt, at vi må sige til vores venner i Venstre, at skattelettelser er forudsætningen for en god regering”. Mikkelsen gik tilmed så langt, at han krævede personskattelettelser for at indgå i en regering. Da regeringsgrundlaget skulle skrives, kæmpede både Mikkelsen og partiets formand, Bendt Bendtsen, men uden held. Venstre ville ikke give sig. De konservative kunne ikke få lovning på

skattelettelser, men kun en hensigtserklæring om, at en sænkning af beskatningen forudsatte en reduktion af den offentlige gæld. I regeringsgrundlaget hed det således, at såfremt det fornødne råderum var tilvejebragt, ville regeringen foreslå indkomstskattelettelser. Partiet pressede dog løbende på for skattelettelser, og nærmest rituelt stillede Venstretoppen sig forbeholden over for forslagene. Den konservative kritik gjorde det muligt for Venstre at markere sin sociale profil. I 2006 gjorde Løkke Rasmussen det klart, at de konservatives udspil om topskattelettelser måtte forblive ønsketækning. Hvis der skulle lettes på skatten, måtte det gælde for lavindkomstgrupperne, sagde Lars Løkke og tilføjede:

”Det er et indiskutabelt udgangspunkt, at vi ønsker at være et parti for andre end dem, der har udsigt til en badebro og en speedbåd i Skovshoved Havn. Det er vi. Vi skal være partiet for den fraskilte mor, som aldrig har fået en uddannelse. Hun skal kunne se, at der er en værdi ved at have os i spidsen for det her samfund. Hun skal kunne se, at det kan betale sig at arbejde”.

Responsen fra de konservative var tilsvarende hård, da en fremtrædende repræsentant for partiet, justitsminister Lene Espersen (1965-), anklagede Løkke Rasmussen ”for at lade sig diktere af janteloven”. Regeringen sænkede dog skatten over tre omgange. Med virkning fra 2004 indførte regeringen et beskæftigelsesfradrag og en højere mellemskattegrænse. I 2007 gentog regeringen stort set nummeret for i 2009 helt at afskaffe mellemskatten.

Det var imidlertid ikke kun de konservative, der spændte ben for venstretoppens forsikring om, at vælgerne kunne stole på regeringens tro på vel-

færdsstaten. Fogh Rasmussens ledelse levede med et pres fra baglandet, der ønskede at gennemføre store liberale reformer af den offentlige sektor. Blandt Venstres medlemmer var der flere, der mente, at "systemskiftet i 2001" skulle omsættes til skattelettelser og reformer i stil med dem, som Fogh Rasmussen havde foreslået i 1990'erne.

I 2003 samlede bygge- og teknikborgmester i København Søren Pind (1969-) en gruppe på 13 Venstremedlemmer, hvoraf seks sad i Folketinget, og formulerede 10 teser, som de ønskede at sætte til afstemning ved det kommende landsmøde. Teseerne havde et klart liberalt præg og udfordrede regeringens hidtidige kurs i forhold til velfærdsstaten. Særligt skatteområdet lå tesemagerne nært. Teseerne udfordrede det grundlag, som regeringen stod på, fordi de fokuserede på individuel frihed som mere end frit valg i det offentlige. Særligt den syvende tese gik imod prioriteringen af fritvalgsordninger i det offentlige. Her skrev tesemagerne, at det generelt var vigtigere, at

"det enkelte menneske får mulighed for at tjene sine egne penge, beholde dem, og herudfra træffe det frie valg, end at disse penge fratages ham, gøres til genstand for offentligt betalte såkaldte 'fritvalgsordninger'".

Venstres skatteordfører Peter Christensen (1975-) var medunderskriver på teserne og forklarede ved offentliggørelsen, at efter de første to år af regeringsarbejdet var gået med at opfylde de løfter, som Venstre havde givet vælgerne, skulle det nu være tid til en dybere ideologisk debat og en grundlæggende diskussion af fremtidsvisionerne i Venstre. Forslaget blev dog taget meget ilde op af partiledelsen og effektivt standset, ved at Fogh Rasmussen

bekendtgjorde, at han fra talerstolen ville anbefale at stemme nej. Tesemagerne trak herefter forslaget, og for flere af dem indebar de efterfølgende år en tid i kulissen.

Teserne var dog et åbent sår i mange år fremover. Kritikken af Fogh Rasmussen for at have svigtet sine liberale principper forstummede ikke i den offentlige debat. Delvist som resultat af Fogh Rasmussens kursændring opstod den borgerlig-liberale tænketank Cepos. Tænketanken var uden tvivl ofte på regeringens side, men fremførte også mere ideologiske synspunkter med forslag om skattelettelser og arbejdsmarkeds- og tilbagetrækningsreformer, som skar i velfærdssystemet. Dermed var kløften gravet endnu dybere. På den ene side stod nu Venstres ledelse, der som Claus Hjort Frederiksen mente, at liberalismen ikke kunne bruges til meget, hvis det handlede om at opstille et dogme om en modsætning mellem en ordentlig, offentlig sektor og et liberalt samfund. På den anden side stod de liberale, som ganske vist så meget fornuft i regeringens politik, men som samtidig ønskede at gå betydeligt videre i at reducere den offentlige sektor.

Et af stridspunkterne gjaldt efterlønsordningen, som mange borgerlige ønskede at afskaffe for at finansiere fremtidens samfund med flere ældre og færre skatteydere. Skattestoppet havde som bekendt låst regeringen fast på ikke at hæve skatterne, og på trods af hensigterne bag kommunal- og kvalitetsreformen kunne regeringen samlet set ikke sikre velfærdsstatens overlevelse på længere sigt. I 2003 nedsatte regeringen Velfærdskommissionen, der skulle se på mulige reformer af velfærdsstaten. Kommissionen foreslog i sin endelige rapport i 2005 en række forslag på alle områder af velfærdsstaten, herunder udfasning af efterlønnen, brugerbetaling på kandidatuddannelser og visse dele af sundheds-

området, forkortelse af dagpengeperioden til to år og en gradvis hævelse af folkepensionsalderen. Alt sammen forslag, som Cepos kunne skrive under på. Regeringen så dog mere lunkent på forslagene, og Fogh Rasmussen afviste stort set dem alle på det efterfølgende pressemøde: "Jeg tror, at der bliver brug for mere end Velfærdskommissionens arbejde", konkluderede statsministeren. Resultatet blev det velfærdsforlig, som regeringen og størstedelen af Folketinget gennemførte i 2006, der først og fremmest medførte en senere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Forliget udvidede den fremtidige arbejdsstyrke og øgede derved velfærdsstatens indtægtsgrundlag. I europæisk sammenhæng var det samtidig usædvanligt, at regeringen kunne samle et bredt flertal hen over midten med Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre for at hæve pensionsalderen.

Set på afstand står velfærdsforliget sammen med regeringens afvikling af udlandsgælden som et væsentligt aftryk på en økonomisk politik, der på andre områder kritiseres for uansvarlighed. Danmark var i 2000'erne begunstiget af en højkonjunktur, og det er set på afstand rimeligt at sige, at regeringen undervurderede behovet for opstramninger. Formentlig for ikke at stække Venstres stærke kommunale bagland tillod regeringen løbende kommunerne at overskride budgetterne. Dermed øgedes væksten i det offentlige forbrug, og med fastfrysningen af ejendomsværdiskatten i en tid med markante husprisstigninger smed regeringen mere kul på en i forvejen buldrende økonomi. Kort sagt en overophedning af økonomien. Den lave ledighed tilsagde ellers ifølge økonomisk logik, at regeringen førte en kontraktiv finanspolitik, der begrænsede aktiviteten i økonomien. Således modtog regeringens finanspolitik løbende kritik fra Det Økonomi-

ske Råd. Kækt opfordrede Fogh Rasmussen økonomerne til at skrive universitetets lærebøger om og affærdigede ellers kritikken med udsagnet om, at han ikke delte den pessimisme, som visse økonomer gav udtryk for. ”Jeg glæder mig faktisk over, at dansk økonomi er så stærk, at vi nu igen har set et fald i ledigheden”. Den højkonjunkturbølge, som regeringen red på, stoppede brat i 2008, og udtalelserne ramte Fogh Rasmussen som en boomerang, da ledigheden igen begyndte at stige og en lang række danske boligejere fik problemer med at betale deres renter og afdrag. Således konkluderede økonomiprofessor Jesper Rangvid (1970-), at den lempelige finanspolitik medvirkede til, at finanskrisen i 2008 ramte Danmark hårdere, end den ellers ville have gjort.

**Regeringen traf meget kontroversielle beslutninger i kampen for at ændre danskernes mentalitet og sende et signal om et politisk kursskifte. Det gjaldt i særdeleshed på udenrigspolitikken. Fogh Rasmussen trak således Danmark ind i Irakkrigen på trods af et tvivlsomt grundlag, stor folkelig modstand og kraftig kritik. I en af disse protester lykkedes det aktivister at få adgang til Christiansborg og kaste rød maling på statsministeren for at signalere, at han ”havde blod på hænderne”.
|| Keld Navntoft/Nf-Nf/Ritzau Scanpix**

Kampen for nationen

Fire fronter

De borgerlige politikere lykkedes ikke kun med at ændre på dynamikken i en række debatter om forholdet mellem stat og borger. Valget i 2001 intensiverede spørgsmålet om, hvad det ville sige at være dansker, og viste vidt forskellige forståelser af den nyere danmarkshistorie. Den ene fortælling præsenterede en positiv udviklingshistorie, der i forenklet form handlede om et land, der i løbet af 1900-tallet moderniseredes og demokratiseredes. Bannerfører for dette synspunkt blev *Politikens* chefredaktør Tøger Seidenfaden (1957-2011), som i 2005 skrev, at kulturradikalt tankegods som demokrati, menneskerettigheder og frisind var blevet selvfølgeligt og fortrængte selvhøjtidelig nationalfølelse, kristendommen og den borgerlige seksualmoral i årene efter Anden Verdenskrig. I tråd hermed udtalte forfatteren Klaus Rifbjerg (1931-2015) i et interview året efter, at danskheden for ham var en meget stor tolerance og venlighed, hjælpsomhed og fornuft.

”Siden Vikingetiden har vi tabt alt og derfor været tvunget til at finde ud af, hvordan man kan indrette et samfund med fornuft og solidaritet, folkehøjskolerne, Socialdemokratiet, hele historien”.

Endvidere beskrev Rifbjerg, hvordan han i sin egen levetid havde erfaret overgangen fra en såkaldt fromhedsperiode i 1950’erne til 1960’ernes ungdomsoprør, der var beslægtet med de kulturradika-

**Fogh Rasmussen
hyldede gerne
modstandsbevægelsen
og kritiserede
den danske
samarbejdsregering,
der kollapsede ved
augustoprøret i 1943.
Stærkt kontroversielt
kædede han også
sin beslutning om at
engagere Danmark i
Irakkrigen sammen
med kampen mod den
tyske besættelsesmagt.
|| Christoffersen/
Nationalmuseet**

le træk i Danmark: "Det gav luft. Tingene blev frie og lettere. Man kunne også tillade sig at lave himmelspræt. Det var lidt sjovere".

Den anden side – repræsenteret af Fogh Rasmussen og Krarup – så de samme tendenser, bare spejlvendt. 68, studenteroprøret, kulturradikalismen og reformpædagogikken repræsenterede samfundstendenser og ideologiske strømninger, der i større eller mindre grad skadede Danmark. De borgerlige magthavere ville i stedet betone sammenhængskraften i det danske samfund og behovet for et værdifællesskab, som alle borgere kunne forenes om.

Men disse grundværdier var konstant en kampplads mellem regeringen og dens modstandere. Kampen om den danske sjæl buldrede derudad i løbet af 2000'erne, ikke mindst som følge af re-

geringens ønske om at føre værdikamp. De hårdt optrukne fronter kom tydeligt til udtryk, da filmselskabet Zentropa i 2004 flagede med Dannebrog omvendt for at symbolisere afstand til regeringen og mere præcist demonstrere modstand mod den "nationalisme, intolerance og egoisme, der hærger vort land".

De borgerlige politikere og meningsdanneres opgør med venstrefløj, Socialdemokratiet og de såkaldte kulturradikales fortællinger om nationen og Danmarks forhold til omverdenen udspillede sig hovedsageligt på fire fronter, der knyttede sig til spørgsmålet om nationalitet og mødet med omverdenen i en globaliseret tid: udlændinge, uddannelse, udenrigspolitik og kultur. På disse fire områder skitserede de borgerlige dybe konflikter mellem et Danmark, der frem for at dyrke humanisme og tolerance skulle fokusere på national sammenhængskraft, fælles værdier og vilje til at udbrede danske værdier til resten af verden.

For eller imod DF

Udlændingepolitikken var værdikampens mest skelsættende og afgørende stridspunkt. På den ene side stod regeringen og støttepartiet Dansk Folkeparti med klare ønsker om en kursændring på asyl- og integrationsområdet. Det nye flertal skulle efter eget udsagn føre en "fast og fair" politik, der ville reducere antallet af asylansøgere, som fik ophold i Danmark, og medvirke til, at udlændinge i Danmark kom i arbejde og tilegnede sig danske værdier. På den anden side stod et kor af kritikere fra oppositionen, pressen og menneskerettighedsorganisationer, der bekymrede sig om humanistiske principper og borgernes retssikkerhed. Efter valget i 2001 blev Danmark et af de få europæiske lande, hvor den yderste højrefløj havde afgørende indflydelse på

regeringen. Blot et år tidligere havde Danmark og de 13 øvrige EU-lande ellers indført diplomatiske sanktioner mod Østrig, efter at det nationalkonservative parti FPÖ og dets leder Jörg Haider (1950-2008) indgik i regeringen. Danmark undgik samme skæbne, men renomméet i udlandet foruroligede dog flere. I januar 2002 konstaterede journalist og kommentator Georg Metz (1945) med ærgrelse, at "kyndige udenlandske iagttagere" udtrykte "stadig mere utilsløret forbløffelse over dette tidligere humanistiske lands forsimplede, forråede og forrående udvikling".

I de efterfølgende år rasede en omfattende og polariserende debat om dansk udlændingepolitik. Særligt Dansk Folkeparti udgjorde et tema som den evige repræsentant for opgøret med den hidtidige udlændingepolitiske kurs. Da danskerne i 2005 igen skulle til folketingsvalg, koncentrerede store dele af oppositionen deres opmærksomhed på at fravriste Dansk Folkeparti deres afgørende indflydelse. Ifølge Tøger Seidenfaden var valgets hovedspørgsmål således, om "Dansk Folkepartis på alle måder negative indflydelse i det danske samfund" skulle brydes eller ej: "Fire år mere med Pia Kjærsgaard, Søren Krarup og Jesper Langballe i rollerne som landets fremmeste politiske smagsdommere er en alt andet end tiltrækkende tanke".

Seidenfaden og Dansk Folkeparti repræsenterede hver sin side i konflikten om, hvorvidt Danmark var en humanistisk nation eller en fortrop i kampen mod indvandringen og internationale konventioner. Konflikten gentog sig mest markant og dramatisk under karikaturkrisen i 2005-2006, hvor den hjemlige debat om udlændingepolitik havnede i et internationalt stormvejr. Spaltningen mellem for og imod *Jyllands-Postens* tegninger af Muhammed gik primært mellem tilhængere og modstandere

af Dansk Folkeparti og regeringens udlændingepolitik, og karikaturkrisen er svær at forstå uden de foregående års højspændte politiske debat om Dansk Folkepartis måde at omtale muslimer og islam på. Kritikere hævdede, at regeringens handlinger under karikaturkrisen blåstemplede en hetz mod herboende muslimer og skadede Danmarks omdømme, mens Muhammedtegningernes forsvare så sig som en del af en international kamp for ytringsfrihed.

Tilbage i januar 2002 fremlagde regeringen forslag til en ny udlændingelov med en række idéer, der skulle begrænse antallet af asylmodtagere i Danmark uden at bryde med internationale konventioner såsom Den Europæiske Menneskerettighedskonvention og FN's Flygtningekonvention. I de efterfølgende forhandlinger landede regeringen en aftale med Dansk Folkeparti, som strammede en række regler for asylansøgerne. Loven afskaffede retskravet på familiesammenføring for mennesker, der havde opnået asyl. I stedet indførte regeringen 24-årsreglen, der betød, at personer, der ønskede at opnå familiesammenføring gennem ægteskab, skulle være fyldt 24 år. Endvidere stillede man krav om ægtefællernes samlede tilknytning til Danmark, herunder at den danske ægtefælle ikke havde modtaget hjælp fra det offentlige i det seneste år, kunne stille en bankgaranti på 50.000 og havde en passende bolig. Loven afskaffede tillige de facto-flygtningebegrebet og gjorde det således kun muligt at få asyl, hvis ansøgeren enten var omfattet af flygtningekonventionen eller risikerede dødsstraf, tortur eller nedværdigende behandling i sit hjemland. Tidligere kunne flygtninge opnå permanent ophold efter tre år, men aftalen ændrede nu dette til syv år. Samtidig reducerede aftalen antallet af medlemmer i Flygt-

ningenævnet og afskar Dansk Flygtningehjælp fra at udpege et medlem.

Det udlændingepolitiske kursskifte var en stor sejr for Dansk Folkeparti. Kort efter lovens vedtagelse præsenterede Pia Kjærsgaard på grundlovsdag i 2002 aftalen som det første skridt til en ny begyndelse på et stort oprydningsarbejde efter foregående regeringers svigt og eftergivenhed. Hun lagde ikke bare vægt på betydningen af stramningerne i Danmark, men også lovens perspektiver for andre europæiske lande. Valget var i høj grad, argumenterede Kjærsgaard, ”med til at befri også de andre europæiske folk fra et mentalt åg, hvor indvandringen end ikke måtte diskuteres”. Således proklamerede hun, at når det drejede sig om udlændingepolitikken, havde valget i november 2001 gjort Danmark til et foregangsland i Europa:

”Som vi i EU-politikken blev foregangsland, da vi stemte for at bevare vor selvstændighed i forbindelse med Maastricht-traktaten – og senere, da vi sagde ja til vores egen mønt. I udlændingepolitikken tog vi nu også teten: Det var slut med at være halehæng, det var slut med at være et land, der ikke gør nogen forskel”.

Valget handlede i den forståelse ikke kun om at stramme udlændingepolitikken, men også om den danske selvopfattelse og ifølge Kjærsgaard om et folkeligt opgør med eliten, som andre lande kunne lære noget af.

På trods af at Dansk Folkeparti fik æren for flygtningestramningerne, var udlændingaftalen i 2002 først og fremmest Bertel Haarders værk. Han sad for bordenden i det nye Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, som overtog integrationsopgaver fra Indenrigsministeriet efter

magtoverdragelsen i 2001. En ting var dog at lave stramninger for asylregler. En anden og mere vanskelig opgave var selve integrationen.

Med det nye ministerium understregede regeringen betydningen af udlændingepolitikken og signalerede samtidig et borgerligt kursskifte på spørgsmålet om integration. I 1998 havde Venstre og Det Konservative Folkeparti undladt at stemme for integrationsloven, som indebar en række ændringer af fordelingen af flygtninge og nye krav til indvandrere om sprogundervisning og arbejde. Partierne holdt på, at integration skulle være en privat sag, og de ønskede ikke at tvinge kommuner til at tage flygtninge. Men da den nye regering kom til i 2001, byggede den videre på loven. En af hovedindsat-

Efter terrorangrebene i New York den 11. september 2001, Madrid i 2004 og London i 2005 fik efterretningstjenesterne værktøjer til at indsamle data i det mere og mere digitaliserede danske samfund. I 2002 og 2006 indførte regeringen to lovkomplekser, der gjorde det lettere for efterretningstjenesterne at efterforske formodede terrorister gennem overvågning. De skærpede samtidig straffen for terrorgevaldigt og kriminaliserede økonomisk støtte til grupper, der kunne knyttes til det knap så specifikke begreb "generelle terrorformål".

|| Wikimedia Commons

serne blev at få indvandrere i arbejde, ligesom det havde været det for den forrige regering. VK-regeringen gik dog anderledes til værks og reducerede nyttilkomne flygtninges adgang til ydelser markant. Starthjælpen stemte overens med regeringens generelle nyvurdering af socialpolitikken og flugtede godt med Bertel Haarders ideologiske og velfærdsstatskritiske ståsted.

I 1997 havde han skrevet bogen *Den bløde kynisme*, hvori han præsenterede integrationsudfordringer som velfærdsstatsproblemer. Han bebrejdede det offentlige system, at det havde haft "forbløffende held med at lære indvandrerne, hvordan man vrider penge ud af den danske godhedsindustri". Det var så at sige ikke først og fremmest kulturelle udfordringer, som besværliggjorde integrationen. Problemet lå ifølge Haarder i, at den danske velfærdsstat lærte indvandrerne at fralægge sig selvstændigheden og lade kommunale konsulenter tage sig af deres problemer:

"Indvandrerne [...] har stort set kun bragt problemer med sig. Men de kunne være blevet et aktiv for Danmark, og de kunne have bevaret stoltheden, hvis der var blevet appelleret til deres medbragte tradition for at sørge for sig selv og deres store familier".

Danmark kunne således have fået stor glæde af indvandrerne både kulturelt og økonomisk, hvis ikke velfærdsstaten havde stået klar med hjælp, argumenterede Haarder.

Som minister i en regering, der ikke ønskede at afskaffe, men at modernisere velfærdsstaten, kæmpede den gamle velfærdsstatskritiker Bertel Haarder med at få de ideologiske ender til at mødes. Dansk Folkeparti pressede på med diskussioner om de kulturelle aspekter af integrationen og ønskede

ikke at reducere udlændingepolitik til et spørgsmål om beskæftigelses- og socialpolitik. Ifølge Dansk Folkeparti udgjorde indvanderne bredt set en trussel mod dansk kultur og Danmark som nation. Det var i denne fortolkning afgørende, at antallet af indvandrere blev reduceret, men også at indvanderne tilpassede sig og fralagde sig deres oprindelige kulturer og skikke.

Konkret stod Dansk Folkeparti klar med krav om, at muslimer indordnede sig under danske normer, i en række debatter om ligestilling, tørklæder, mad i daginstitutioner og kønsopdelt svømmeundervisning. For den liberale Bertel Haarder så det anderledes ud, og han erklærede til dagbladet *Information* i 2003, at han "ikke var minister for leverpostej, tørklæde eller badeforhæng". På visse områder var der grund til at være fleksibel og rummelig, hvis det ikke gik ud over os selv, mente ministeren, der samtidig holdt fast i, at løsninger på integrationsudfordringer skulle findes lokalt i de enkelte skolebestyrelser eller foreninger. Alligevel stod han og efterfølgeren Rikke Hvilshøj i spidsen for en række ændringer på integrationsområdet, fx en såkaldt indvandringsprøve for udlændinge, der søgte om familiesammenføring eller opholdstilladelse, og en integrationseksamen som betingelse for ubegrænset opholdstilladelse.

Noget for noget

Integrationsdebatterne handlede i høj grad om, hvad det vil sige at være dansker, og udspillede sig på flere områder i det danske samfund, hvor værdier og normer blev debatteret. I kølvandet på regeringens omfattende program *Vækst, velfærd – fornyelse II* fra 2003 trak Fogh Rasmussen endnu en gang fronterne i værdikampen op og problematiserede de foregående årtiers politik på væsentlige områ-

der. Ved Folketingets åbning i 2003 lancerede han således slagordet ”noget for noget”, der skulle høres som en overskrift på regeringens reformdagsorden:

”Vort samfund bygger på, at hver enkelt gør en positiv indsats, og at en særlig indsats bliver anerkendt. Omvendt skal den enkelte også mærke konsekvensen, hvis man ikke lever op til sine forpligtelser. Den enkelte skal opleve, at der gælder ’noget for noget’”.

Vanen tro udpegede statsministeren i sin tale retspolitikken og holdningen til udlændinge som områder, hvor samfundet i årevis havde været tilbageholdende med at stille krav og vise konsekvens. Retspolitisk ønskede regeringen strengere straffe for overgreb mod mennesker og gentagen kriminalitet. Til gengæld skulle indsatte, som gjorde en ekstra indsats for at komme ud af kriminalitet og uddannede sig, have mulighed for prøveløsladelse tidligere. Incitamentsstrukturen, som var blevet indført på det socialpolitiske område, var også fremtrædende på spørgsmålet om udlændinge, hvor statsministeren fremhævede de skærpede krav til indvandrere om arbejde og selvforsørgelse. Her gjaldt også noget for noget.

Men talen indeholdt også et nyt område, som ikke stod forrest i Venstrelederens oprindelige kontraktspolitik. Det var skoleområdet, hvor Fogh Rasmussen harcelerede mod en udvikling, der havde slækket på de faglige krav: ”Det er som om, at indlæring af faglige færdigheder er blevet nedprioriteret til fordel for at sidde i rundkreds og spørge: ’Hvad synes du selv?’” Statsministeren langede hårdt ud efter den såkaldte ”rundkredspædagogik”, der angiveligt lod de svageste elever i stikken og kastede vrag på paratviden:

”Det kan være udmærket at sidde i rundkreds og diskutere og føre en samtale med hinanden. Men den første forudsætning for at føre en meningsfyldt samtale er altså, at man ved, hvad man snakker om. Hvis ukvalificerede meninger bliver lige så gangbare som kvalificeret viden, så ender det alt sammen i tomhed og dumhed. Og hvis man er nødt til at slå op i et leksikon eller på Internettet, hver gang man nærmer sig noget konkret, så bliver det altså en noget tung samtale”.

Undervisningsminister Ulla Tørnæs (1962-) havde allerede året før stået i spidsen for et folkeskoleforlig, som bl.a. indførte bindende nationale trinmål på bestemte klassetrin, der kunne klargøre, hvilke kundskaber og færdigheder eleverne havde tilegnet sig. Fogh Rasmussen ønskede dog yderligere at prioritere faglige færdigheder og paratviden. Samtidig skulle eleverne belønnes for at gøre en ekstra indsats som fx et ekstra fag på højt niveau i gymnasiet. Dermed udfoldede Fogh essensen af den kontrakt-tænkning, som prægede ”noget for noget”-devisen.

Karakteristikken af rundkredspædagogikken trak på en længerevarende borgerlig kritik af venstrefløjens og den pædagogiske tænkning, som fremhævede sociale kompetencer, individuel udvikling og demokrati. Ved regeringsskiftet i 2001 skiftede magtforholdene i den skolepolitiske diskussion. I modsætning til skolepolitiske aktører, der lagde vægt på demokratisk deltagelse, humanisme, lighed og livslang læring, betragtede borgerlige aktører national kultur, test og evalueringer som kernelementer i folkeskolens dannelsesopgave. Skolen skulle altså handle mere om sammenhængskraft og færdigheder og i mindre grad om demokrati, personlig udfoldelse og den enkelte elevs trivsel.

Et af stridspunkterne for de borgerlige handlede om muligheden for at gå til gruppeeksamen, som regeringen afskaffede på alle uddannelser i 2006. Samarbejde i grupper kunne være fint, men når det gjaldt eksamen, skulle der være en individuel vurdering, mente flertallet på Christiansborg. Modstanderne, som bl.a. talte væsentlige dele af erhvervslivet, mente, at regeringen sendte pædagogikken og læringen mange år tilbage, da fremtidens kompetencer handlede om samarbejde og projektstyring. Men for Fogh Rasmussen var det, som han forklarede *Berlingske* i 2006, et udslag af den ideologiske kamp: "Den stille slider skal ikke bare tromles ned til eksamen af den, der er god til at snakke".

Klassekampen blev trukket ind i den uddannelsespolitiske diskussion, ikke som et økonomisk argument, men som et spørgsmål om kulturel kapital. For Fogh Rasmussen var opgøret med gruppeeksamen en del af den kulturelle klassekamp, og han fortalte i et senere interview, hvordan han havde oplevet denne kamp på egen krop, da han kom i gymnasiet på katedralskolen i Viborg og efter eget udsagn mødte privilegerede børn, der havde fået det hele foræret:

"Inklusive muligheden for at prøve at imponere omgivelserne med alle deres fine fremmedord. De kunne det hele. Mens jeg følte, jeg skulle slide og slæbe for det. Men jeg var taknemmelig for, at når eksamensdagen kom, så blev jeg testet på, hvad jeg kunne. Derfor har det for mig stået som en kamp, det her om gruppeeksamen. En kamp for retten til at blive bedømt på det, man selv er og kan".

Kritikken af de skolepolitiske filosofier knyttede ikke bare an til et ideologisk opgør, men også til et åbenbart problem, som PISA-undersøgelserne hav-

de blotlagt i de foregående år. På flere faglige parametre klarede de danske skoleelever sig dårligt i forhold til andre europæiske lande. Kritikken af skolen var således også et udtryk for, at globaliseringen trængte sig på som en trussel, hvis ikke Danmark indstillede sig på konkurrencen og højnede de faglige krav overalt i uddannelsessystemet. Faglighed var et nøgleord, som de borgerlige vendte tilbage til gentagne gange og således brugte i det værdipolitiske opgør og som et konkurrenceparameter.

Globaliseringens vilkår og betydning for dansk uddannelsespolitik blev yderligere understreget i 2004, da Fogh Rasmussen besøgte Kina og kom hjem med en vision for Danmark i det nye århundrede. Turen til Kina var en skelsættende begivenhed for statsministeren, hvor han oplevede ting, som langt overgik hans fantasi:

”Med egne øjne så jeg, hvor stærkt det går i Kina. Hvor langt kineserne er fremme. Hvor langt de vil komme. Da indså jeg, at her står vi med den virkelige udfordring i det 21. århundrede. Alt andet blegner ved siden af denne udfordring”.

Han skitserede fire punkter i en langsigtet strategi for Danmarks store spring fremad, der skulle sikre vækst og beskæftigelse i årene fremover. Danmark skulle gøres til et idérigt samfund, et førende iværksættersamfund, en uddannelsesmæssig frontløber og verdens mest konkurrencedygtige samfund. Punkterne henviste stort set allesammen til uddannelsespolitik og skulle realiseres ved at bruge mere end 3 % af BNP på forskning, udvikling og en integrering af iværksætterkulturen allerede i grundskolen. Fogh Rasmussen fulgte op med i 2005 at oprette Globaliseringsrådet, som han selv satte sig i spidsen for. Rådet skulle hjælpe til at ruste Danmark til at

blive et førende vækst-, viden- og iværksættersamfund. Fogh Rasmussen byggede videre på 1990'ernes interesse for videnssamfundet, og regeringens prioritering betød, at der på få år kom langt flere penge over i forskningsverdenen.

På trods af det stærke værdipolitiske opgørsatsede regeringen på at møde globaliseringen positivt, modsat mange i Dansk Folkeparti, som så skeptisk til. Dansk Folkeparti stemte således nej til den aftale om en universitetsreform, som Socialdemokratiet indgik med regeringen i 2003, fordi den ifølge Søren Krarup knyttede universitetsforskning og erhvervsliv sammen på en måde, hvor erhvervslivet fik fat i den lange ende:

”Det er voldtægt af universiteters idé. Markedstænkning er helt fremmed for et universitet, hvor man uhildet skal søge sammenhængen og sandheden”.

Her sigtede han til Helge Sanders refræn ”fra forskning til faktura”, som lidt kækt formuleret skulle signalere, at i et videnssamfund som det danske skulle fremtidens universitet styrke konkurrenceevnen for at bevare sin berettigelse.

Den internationale aktivisme

Globaliseringen var et af tidens buzzwords og en forståelsesramme, som prægede regeringens arbejde. Ved indgangen til det nye årtusinde stod EU over for en udvidelse med tidligere medlemmer af Warszawapagten, og her faldt det sådan, at Danmark skulle have formandskabet i EU, da topmødet skulle finde sted. EU-udvidelsen havde nogle klare sikkerhedspolitiske og økonomiske begrundelser. Da Fogh Rasmussen i 2002 gav et interview i *Jyllands-Posten*,

understregede han også den ideologiske betydning, som udvidelsen ville få:

”Det er klart, at når man har et liberalt udgangspunkt for hele sin livsopfattelse, er dette at skabe et fællesskab på tværs af grænser, at skabe mere åbenhed, hele kernen. Og derfor står det for mig som den store drøm, at det skal lykkes i København til december. Jeg vil gerne, at eftertiden ser tilbage på det danske formandskab som netop det, hvor det lykkedes: At få genforenet Europa”.

Under det danske formandskab koncentrerede regeringen alle kræfter om udvidelserne, og på trods af visse samarbejdsvanskeligheder mellem stats- og udenrigsministeren lykkedes projektet. Sent om aftenen på topmødets afsluttende dag kunne en bevæget statsminister omgivet af europæiske statsledere i Bella Center lykønske de nye medlemslande med ordene ”Our new Europe is born”.

Udvidelsen var en stor bedrift for det danske diplomati, men på trods af denne sejr var EU-politikken ikke en udpræget vindesak for regeringen. Fogh Rasmussens formandsforgænger Uffe Ellemann-Jensen var notorisk berømt for sin EU-begejstring og sine EU-sokker. Selv om Fogh Rasmussen også ønskede en større dansk tilknytning til EU, måtte han balancere regeringsgrundlagets ambition om at føre en aktiv og engageret europapolitik med sit EU-kritiske støtteparti. Dansk Folkeparti var modstandere af Den Europæiske Union og vogtede over de fire forbehold – over for fælles valuta, sikkerheds- og forsvarspolitik, rets- og indre anliggender og Unionsborgerskabet – som Danmark havde fået ved Edinburghaftalen i 1993. I 2000 havde Dansk Folkeparti spillet en afgørende rolle i nejkampagnen i forbindelse med afstemningen

Trods lejlighedsvise smil var kemien mellem statsministeren og udenrigsministeren ikke altid god.

Dokumentarfilmen *Fogh bag facaden* fra 2003 viste, at statsministeren ikke gik af vejen for at trumfe Per Stig Møller og sætte ham i et dårligt lys i offentligheden.

**|| Mladen Antonov/
Epa-Epa/Ritzau
Scanpix**

om Danmarks indmeldelse i euroen, og EU-spørgsmålet truede flere gange med at slå en kile ind i det frugtbare samarbejde mellem regeringen og støttepartiet.

I de første år efter østudvidelsen var arbejdet med EU's forfatningstraktat på bordet. Forfatningstraktaten skulle fuldende udvidelserne og erstatte de eksisterende traktater med en, der omhandlede hele EU-samarbejdet. Regeringen bakkede varmt op om traktaten, der, som udenrigsminister Per Stig Møller skrev, ville skabe gode rammer for en fælles europæisk udvikling og samtidig være lettere for borgerne at forstå. Malurten i bægeret var dog de danske forbehold, som Møller forudså ville få store følger for fremtiden. Planen var, at danskerne først skulle stemme om, hvorvidt Danmark skulle tage del i aftalen, og siden om at afskaffe forbeholdene. Så langt kom det dog aldrig, da først den franske og siden den hollandske befolkning stemte nej til traktaten. Efterfølgende sammenfattede statsministe-

ren i en tale i 2006 tiden efter forfatningstraktatens sammenbrud:

”I dag er det svært at se samme store EU-projekter for sig. Det betyder ikke, at vi skal lægge visionen om et stærkt og forpligtende samarbejde på hylden. Jeg tror på et stærkt og integreret fællesskab i EU. Men arbejdet med at skabe konkrete resultater må ikke overskygges af luftige politiske projekter”.

Året efter underskrev EU-landene en ny traktat i Lissabon, som regeringen undlod at sende til folkeafstemning.

Danmark forblev efter valget i 2001 således uden for Europas inderkreds. Regeringen gjorde ydermere sit til at grave grøfter i det europæiske samarbejde, da den i modsætning til toneangivende lande som Tyskland og Frankrig i 2003 besluttede at invadere Irak side om side med Storbritannien og USA.

Valget i 2001 fik den konsekvens, at det var Fogh Rasmussens regering, som skulle tage beslutninger om, hvordan Danmark ville stille sig i forhold til USA's reaktion på terrorangrebet den 11. september 2001. Nyrup Rasmussen havde i enighed med oppositionen bakket op om invasionen af Afghanistan og erklæret, at Danmark ville være med USA hele vejen. Nyrup Rasmussen fik dog ikke tid til at konkretisere sine ord, før han måtte overlade magten til Fogh Rasmussen blot to måneder senere. Folketinget vedtog beslutningen om at indgå i den militære alliance i Afghanistan efter valget i november 2001. Men ikke lang tid efter blev diskussionerne koncentreret om USA's ambition om at afsætte Iraks diktator Saddam Hussein (1937-2006). Diskussionerne om Irak kom på baggrund af mange års konflikt mellem USA og Irak. Siden Den Første

Golfkrig i 1990-1991 havde USA stået i spidsen for en afvæbnings- og inddæmningspolitik over for Irak, der bl.a. involverede hårde sanktioner og luftbombardement af centrale irakiske militærinstallationer i 1998.

Frygten for, at Irak skjulte masseødelæggelsesvåben, udgjorde en permanent trussel. USA havde siden 1998 haft et regimeskifte i Irak som officiel politik, men havde ingen brændende platform at handle ud fra. Efter terrorangrebet den 11. september skiftede den amerikanske regering under ledelse af George W. Bush (1946-) spor. I en højst opsigtsvækkende tale i FN i 2002 beskrev han Irak som en del af "ondskabens akse" og foregreb USA's nye strategi om præventive angreb, der tilsagde handling, før en trussel mod den liberale verdensorden kunne materialisere sig. Det var USA's formodning, at Irak besad masseødelæggelsesvåben, de var parat til at bruge, og at landet samtidig havde forbindelser til terrornetværket al-Qaeda, som stod bag angrebet på USA. Derved var handsken kastet til den krig, som USA indledte i marts 2003.

Beslutningen om at involvere Danmark i krigen mod Irak var afgjort en af de allermest kontroversielle, som den borgerlige regering traf. Fogh Rasmussen var overbevist i sin tilslutning, og den danske regering havde sit parlamentariske grundlag på plads, da Dansk Folkeparti også ønskede, at Danmark skulle deltage i den kommende krig. I offentligheden kædede statsministeren udenrigspolitikken tæt sammen med værdikampen og ønsket om at udbrede vestlige værdier til resten af verden. Fogh Rasmussen var stærk tilhænger af den såkaldt aktivistiske udenrigspolitik, hvor Danmark engagerede sig i fredsbevarende styrker og militære operationer i Golfen og på Balkan. I forenklet form handlede den borgerlige regerings syn på udenrigs-

politik om, at Danmark skulle markere sig i internationale konflikter og understrege tilknytningen til USA. Udbredelse af demokratiske værdier var en central del af denne tænkning.

Forudsætningen for Fogh Rasmussens ideologiske begrundelser var internationale forandringer. Den Kolde Krigs ophør havde skabt en geopolitisk situation, hvor USA var den eneste supermagt. Der var ingen militær trussel mod Danmark, og derfor var der grobund for en idé om, at det danske forsvar i stedet kunne bruges på missioner rundt om i verden.

Særligt ønsket om at stå side om side med USA var afgørende for statsministeren, der brugte dette som sit afgørende argument i regeringens sikkerhedsudvalg den 30. januar 2003, hvor regeringen lagde sin beslutning fast. "Et ord er et ord, og en mand er en mand", sagde statsministeren for at understrege, at Danmark ikke kunne trække sit tilsagn om støtte til amerikanerne tilbage.

Det lykkedes imidlertid ikke for statsministeren at få opbakning til beslutningen om at gå i krig i Irak hen over midten af dansk politik, hvilket normalt gjorde sig gældende i større udenrigspolitiske beslutninger. Hvor opbakningen til invasionen af Afghanistan i 2002 opnåede folkelig tilslutning, var der fra begyndelsen stor kritik af krigsdeltagelsen i Irak. En stor del af danskerne gik som millioner af borgere i vesten på gaden imod den amerikanske invasion. Grundlaget for krigen var ifølge mange tvivlsomt, og det viste sig også hurtigt, at de påståede masseødelæggelsesvåben ikke var at finde i Irak, og at Saddam Hussein ingen forbindelse havde til al-Qaeda. Krigen i Irak blev godt nok vundet på slagmarken, og Saddam Hussein afsat og henrettet, men det mangeårige kaotiske borgerkrigsscenario, som hærgede landet i de efterfølgende år, var

meget langt fra de mål, Fogh Rasmussen stillede i udsigt ved invasionens begyndelse. De invaderende allierede styrker havde samtidig svært ved at markere deres moralske overlegenhed, bl.a. fordi der løbende dukkede beviser op for amerikanernes brug af tortur.

Et regnskab med fortiden

Et af de bemærkelsesværdige aspekter ved de borgerlige politikeres udenrigspolitik var den gennemførte politiske historiebrug, som tjente til at legitimere deres handlinger. Helt centralt stod idéen om historien som en evindelig konflikt mellem demokrati og forskellige totalitære trusler. Betegnende for denne fortolkning var udenrigsminister Per Stig Møllers kritik af erfaringer fra 1900-tallets historie, hvor totalitære tendenser fortsatte for længe:

”Det kostede millioner af mennesker livet, at man lod nazisternes galninge ende med at få magten og til sidst lave en krig, og at man lod kommunister, som også var et mindretal i Rusland, ende med at lave Sovjetunionen og undertrykke og myrde så mange mennesker, som de gjorde. Så vi må have lært, at med totalitære ideologier må der gøres op her og nu. Det bliver dyrere jo længere man venter”.

Mere spidsformuleret reducerede Venstres ordfører Jens Rohde (1970-) de mange protester mod Irak-krigen til diktatorvenlige fjender af demokratiet, da han retorisk spurgte: ”Hvad nu, hvis amerikanerne i sin tid havde sagt, at krig koster menneskeliv, så vi går ikke ind i krigen i Tyskland?”

Den afgjort mest kontroversielle udlægning af dette argument kom fra statsministeren selv. På 60-årsdagen for den danske regerings brud med samarbejdspolitikken under besættelsen fremlagde

Fogh Rasmussen i en tale på Søværnets Officerssskole sin egen tolkning af historiens lære:

”Læresætningen fra 29. august 1943 er, at hvis man mener noget alvorligt med vore værdier, med frihed, demokrati og menneskerettigheder, så må vi også yde et aktivt bidrag til at forsvare dem. Også imod svære odds”.

Ikke lang tid efter, i anledning af befrielsesfejringen i maj 2004, forbandt Fogh Rasmussen direkte kampen mod den nazistiske besættelsesmagt med sin egen beslutning om krigsdeltagelse i Irak:

”Om det er de nazistiske SS’ere, Saddam Husseins bødler eller nutidens fanatiske terrorister, så er de alle sammen kendetegnet ved med fuldt overlæg at slå fuldstændig uskyldige civile mænd, kvinder og børn ihjel. Alene for at sprede frygt og terror. Vi kan ikke – og vil ikke – se stiltiende til, mens mennesker bliver undertrykt i det tidligere Jugoslavien, Afghanistan eller Irak. Vores fortid forpligter os til at gøre, hvad vi kan for at udbrede den frihed, fred og sikkerhed, som vi selv nyder godt af, til andre områder af verden”.

Fogh Rasmussen lagde sig ikke blot ud med politiske modstandere. Han indledte også en kamp mod danske historikere, der på trods af faglige uenigheder om fortolkningerne af besættelsestiden i store træk kritiserede Fogh Rasmussen for en meget ensidig forståelse af fortiden.

Som udgangspunkt flugtede statsministerens konfliktperspektiv med toneangivende danske besættelsestidshistorikere, som i de foregående årtier havde imødegået mange myter og blinde vinkler om danskerne under krigen. Men statsministerens entydige fordømmelse af fortiden provokerede

mange historikere. Besættelsestidshistorikeren Hans Kirchhoff (1933-), der gennem en lang karriere havde undersøgt konflikterne mellem samarbejdspolitikens fortalere og modstandere, skrev, at han med et fuldt hjerte tilsluttede sig hyldesten til modstandsbevægelsen. Han ville dog ikke være med til at dæmonisere samarbejdslinjen, som han anklagede Fogh for at gøre. ”Det er for let og for billigt og det er – uhistorisk”. Kirchhoff efterspurgte flere nuancer særligt fra en statsminister, hvis parti stod modstandsånden og modstandsbevægelsen fjernest.

Fogh Rasmussen og andre borgerlige havde imidlertid ikke i sinde at droppe deres opgør med fortiden, som ikke blot involverede besættelsestiden, men også venstrefløjens ageren under Den Kolde Krig. Brian Mikkelsen udtalte i 2008, at

”For os, der har erindringer fra Den Kolde Krig, er den stadig meget vedkommende. Polariseringen har været med til at præge vores værdier, synspunkter og selvforståelse – for altid”.

I 1999 havde Fogh Rasmussen sammen med andre borgerlige i bogen *Hvem holdt de med?* efterlyst en kortlægning af venstrefløjens angivelige svigt under Den Kolde Krig. Kritikken omhandlede flere områder, herunder fodnotepolitikken, venstrefløjens NATO-kritik og mulige arbejde for fjenden i øst. Målsætningen om at fælde en moralsk dom blev aktualiseret, da Nyrupregeringen i 2000 oprettede en kommission til at undersøge de ydre trusler mod Danmark under Den Kolde Krig. Da Fogh Rasmussen kom til magten, udvidede han i forlængelse af sit ønske om et opgør med venstrefløjen kommissionens opgaver til at omfatte indre trusler, herunder de folk, partier og organisationer, som samarbejde-

de med fjenden i øst. Da rapporten fra DIIS udkom i fire bind i 2005, levede den dog langt fra op til de forhåbninger, som de borgerlige værdikrigere havde til en undersøgelse af denne karakter.

I konklusionen stod der bl.a., at Sovjetunionen og Warszawapagtlandene ikke udgjorde en egentlig militær trussel, da de ikke havde intention om at rette et uprovokeret angreb mod Vesteuropa eller Danmark. Samtidig vurderede rapporten, at fjendens påvirkning ikke førte til ændringer af den førte politik eller den generelle politiske holdning, ligesom fodnotepolitikken heller ikke udtrykte 'appeasement', altså eftergivenhed, over for Sovjetunionen. Hvad angik de indre trusler, konkluderede rapporten ligeledes, at bortset fra hos Danmarks Kommunistiske Parti var den sovjetiske samfundsmodel, på trods af et vist parallelløb i flere kampagner, uacceptabel eller uinteressant som rollemodel for venstrefløjen.

Konklusionerne var en rød klud i ansigtet på de borgerlige værdikæmpere og især Dansk Folkeparti. I 2005 afsatte regeringen efter aftale med Dansk Folkeparti derfor 10 millioner kr. til forskning i Den Kolde Krig, der skulle fokusere på meningsdannelsen i perioden. Samtidig udtrykte forligspartierne ønske om, at undersøgelsen blev gennemført af forskere, som ikke havde været involveret i DIIS-rapporten. Dermed var vejen banet for oprettelsen af Center for Koldkrigsforskning, der fik den håndplukkede historiker Bent Jensen (1938-) i spidsen. Jensen havde tidligere beskæftiget sig med venstrefløjens synspunkter under Den Kolde Krig, og selv om kritikere anklagede aftalen for at bedrive politisk klapjagt på venstrefløjen, gjorde Jesper Langballe intet for at skjule sin hensigt med aftalen, der endnu en gang demonstrerede, at kampen om historien handlede om den aktuelle politik. Han

mente således, at kortlægningen af datidens medløbere kunne sætte nutidens medløbere i perspektiv – de intellektuelle, kunstnere og politikere, som angiveligt bakkede op om den moderne totalitære ideologi, islamismen.

Efterspillet om Den Kolde Krig blev mudret. Bl.a. på grund af den langvarige retssag, som Jørgen Dragsdahl (1949-) indledte mod Bent Jensen, efter at Jensen som noget af det første anklagede Dragsdahl for at have været agent for den sovjetiske efterretningstjeneste. Sagen endte i Højesteret i 2015, hvor Jensen blev dømt for injurier. Det lykkedes således ikke for de borgerlige værdikæmpere at tage et definitivt opgør med venstrefløjen under Den Kolde Krig.

Hvor de borgerlige offensivt udkæmpede værdipolitiske kampe på udlændinge-, uddannelses- og udenrigspolitikken, var kulturkampen paradoksalt nok vanskeligere at føre på kulturområdet. I 2001 overtog den konservative Brian Mikkelsen Kulturministeriet, og han erfarede hurtigt udfordringen ved på den ene side at kritisere kulturlivets smagsdommere og på den anden side at føre en kulturpolitik som borgerlig smagsdommer. Han forklarede dilemmaet i et interview med *Politiken* i 2003:

”Jeg har det meget ambivalent med den post, jeg beklæder. På den ene side føler jeg mig ekstremt ideologisk. Hver eneste aften, når jeg går hjem, tænker jeg på, hvad jeg har bedrevet af politik i borgerlig retning. Jeg vil ikke bare være en tør og gennemsigtig systemadministrator. På den anden side er jeg jo ambassadør for hele det brede felt, vi kalder for kultur. Og der møder jeg mange mennesker, som jeg ikke deler synspunkter med, men som jeg skal samarbejde med, og det kræver fleksibilitet og smidighed hos alle parter. Derfor er jeg ikke direkte ude

Brian Mikkelsen havde som kulturminister sans for at skabe konflikt omkring sig. Med sin idé til en kulturkanon stak han hånden i en hvepserede, og hans erklæring om, at den borgerlige kulturpolitik handlede om at skabe og sikre sammenhængskraften i det danske samfund, ramte lige ned i den intense debat om danske værdier.
|| Jens Hage/Ritzau Scanpix

efter at 'ideologisere', men der skal ikke herske tvivl om, at jeg ikke satte mig til rette i ministerstolen for at føre socialdemokratisk kulturpolitik. Jeg vil føre borgerlig og konservativ kulturpolitik".

Derved understregede Mikkelsen, at den borgerlige kulturpolitik på den ene side ikke adskilte sig afgørende fra den socialdemokratiske og derved den tradition, som Kulturministeriet havde virket efter siden 1960'erne. Helt grundlæggende var der ikke tale om en kamp mod kunststøtten, som fx Fremskridtspartiet havde advokeret for. På den anden side delte Mikkelsen idéen om at tage et borgerligt opgør med venstrefløjens dominans på kulturområdet, og han søgte at finde områder, hvor han kunne demonstrere, hvordan kampen mod smagsdommerne skulle føres.

Statsministerens erklærede kamp mod smagsdommerne slog tonen an til besparelser, og på finansloven for 2002 skar regeringen 4 % af Kulturministeriets budget til kunst og kultur. Mest opsigtsvækkende var ministeriets forslag om bibliotekspengene, som i højere grad ramte de enkelte forfattere end de smagsdommere, som statsministeren havde tordnet mod i nytårstalen. Efter en stormfuld første tid var Mikkelsen raget så meget uklar med kulturens aktører, at statsministeren følte sig kaldet til at overtrumfe sin kulturminister ved at invitere en række kulturpersonligheder til to møder på Marienborg, der resulterede i en særbevilling til forfattere på næste års finanslov.

I den efterfølgende tid relancerede Mikkelsen en idé om en kulturkanon, der oprindeligt var ud tænkt af Bertel Haarder i begyndelsen af 1990'erne. Kulturkanonen udtrykte den borgerlige kulturministers ønske om dannelse og markerede samtidig, at det var nødvendigt at imødegå kulturel rodløshed og

ideologisk betinget modstand mod kulturarven ved at fremhæve nogle af dansk kulturs store resultater.

For at imødegå kunstnere, der ikke ønskede at blive spændt for en politisk vogn, lagde Mikkelsen dog vægt på, at kulturkanonen ikke skulle være udtryk for ministerens egen smagsdom, men udarbejdes af fagfolk. Kanonen fik imidlertid allerede inden præsentationen stor politisk opmærksomhed, fordi ministeren på Det Konservative Folkepartis landsmøde i 2005 kædede den sammen med kulturkampen. I sin tale fokuserede Mikkelsen med stor tilfredshed på de områder af kultur- og værdikampen, hvor den borgerlige regering foreløbig havde sejret:

”Vi har gjort op med årtiers politisk korrekt meningstyranni. Vi har erstattet skatteplyndring med skattestop. Vi har fjernet socialstatens omklamring af individet og skabt frie muligheder for frie mennesker. Vores mål er et samfund, hvor skolerne igen fokuserer på grundlæggende færdigheder. Hvor selvstændige borgere kan udvikle det allerbedste, de har i sig. Vi er også gået til kamp imod den multikulturelle ideologi, der siger, at alt er lige godt. Fordi hvis alt er lige godt, så er alt ligegyldigt. Og det vil vi ikke acceptere”.

Der var dog fortsat slag, der skulle slås mod ”indvandrere fra muslimske lande”, der ”nægter at anerkende dansk kultur og europæiske normer”, og de ”parallelsamfund, hvor minoriteter praktiserer deres middelalderlige normer og udemokratiske tankegange”.

Herefter pegede Mikkelsen på, at regeringens indførelse af gratis adgang på Nationalmuseet og Statens Museum for Kunst samt gratis adgang for alle unge under 15 år på mere end 100 statsstøttede museer i hele landet ville være en metode til at

få indvandrere og deres efterkommere til at gå på museum. Men det var hans næste sætning, som antændte et bål i den politiske debat.

”Vi har også sat et arbejde i gang med at udarbejde en national kulturkanon. Den skal være en gave til alle borgere her i landet – også til indvandrerne, der får en god adgang til de fælles referencerammer den danske kultur bygger på”.

Hermed knyttede han kanonarbejdet til den stærkt polariserede debat om udlændingepolitikken, som konstant drev en kile ned mellem højre og venstre i dansk politik. Flere medlemmer af kanonudvalget trak sig, og kunstnere som Kim Larsen (1945-2018) ønskede ikke at optræde på listen. Savage Roses Thomas Koppel (1944-2006) anklagede ”Brian og kompagni” for ”at prøve at bortlede opmærksomheden fra, at de overhovedet ingen kultur har”. I sin afvisning af Kulturkanonen langede han samtidig ud efter hele regeringen:

”Efter Fogh-regeringens hærgen ses Danmark rundt om i verden ikke længere som en kulturnation, men som en krakelerende fup-præsidents ikke særlig vellugtende kattebakke. Jeg længes efter det rigtige Danmark, der dufter af verdens rødeste jordbær og folkelig, frygtløs, livsnær inspiration. Det Danmark, der er H.C. Andersen, Jeppe Aakjær og Carl Nielsen værdigt”.

Symptomatisk for Koppels og andre kunstneres kritik af kanonen var deres samtidige afstandtagen til regeringens politik som helhed, inklusive udlændingepolitikken og Irakkrigen. 2000’ernes kulturdebat var omfattende og kunne ikke isoleres fra de store værdipolitiske opgør, som regeringen

gennemførte på udlændinge-, uddannelses- og udenrigspolitikken.

Kanonarbejdet skulle ses i sammenhæng med regeringen og Dansk Folkepartis skolepolitiske ønsker om dannelse og de indfødsretsprøver, som statsborgeransøgere fra 2007 skulle aflægge. Begge steder delte de borgerlige et ønske om at markere nogle værdier og værker, som danskerne skulle kende til for at forstå sig selv som medborgere i landet. Kanontanken stod således centralt for den borgerlige forståelse af, hvad der kan skabe sammenhæng for danskerne i mødet med en stadig mere globaliseret verden. Andre kanoner som Litteraturkanonen i 2004, Historiekanonen i 2006, Demokratikanonen i 2008 og sågar en Danmarkskanon i 2016 er siden kommet til.

Karikaturkrisen satte både den danske debat og Dannebrog i brand. *Jyllands-Postens* satiretegninger af Muhammed i efteråret 2005 startede en intens debat om islam i det danske samfund, som samlede de borgerlige om et forsvar for ytringsfriheden. Samtidig medvirkede krisen også til, at kampen for sammenhængskraft og nationale værdier efterhånden vejede tungere end Fogh Rasmussens fokus på at reformere velfærdsstaten. || Nasser Ishtayeh/AP/ Ritzau Scanpix

Et afgørende valg

Mytologi- seringen af valget

Valget i 2001 var kulminationen på en borgerlig renæssance, der forenede nationalkonservativ modstand mod indvandring og neoliberale reformforslag i en kamp mod venstrefløjens og Socialdemokratiets samfundsforestillinger. Dette værdiopgør trak især på idéer udviklet af Søren Krarup, Henning Fønsmark, Bertel Haarder og Henning Christophersen. Noget af det skelsættende ved valget i 2001 var, at Fogh Rasmussen ligesom disse debattører ejede fortællingens kraft og var i stand til at formulere sin politik som en kamp om historien.

Mytologiseringen af valget i 2001 begyndte, allerede kort efter at stemmerne var talt op. Den blev båret frem af Fogh Rasmussen og Søren Krarup, der med betegnelsen "systemskiftet" satte scenen, og den kulminerede, da Claus Hjort Frederiksen i 2010 i *Politiken* triumferende proklamerede: "Vi vandt kulturkampen". Missionen for den borgerlige regering var lykkedes. Danskernes holdninger var ifølge Hjort Frederiksen trukket markant i borgerlig retning. Selvfølgelig holder dog kun i begrænset omfang. Hvis vi ser på opbakningen til de borgerlige partier og til sammenholdet i den blå blok, var den langsigtede virkning af valget begrænset.

Danskerne støttede de udsendte soldater. Under Afghanistankrigen var Danmark det land, hvor den største del af folket bakkede op om krigen – og samtidig det land, som mistede flest soldater i forhold til befolkningsstørrelse.
 || Nabil Al Jurani/AP/
 Ritzau Scanpix

Valgundersøgelser og meningsmålinger har ikke bekræftet Hjort Frederiksens påstand om, at vælgerne blev mere borgerlige i 2000'erne. Og måske endnu vigtigere: Regeringen mistede borgerlig opbakning til kulturkampen. Det måske mest markante eksempel på de borgerliges dagsordensættende rolle kom med oprettelsen af den borgerlige tænketank Cepos i 2005. Men tænketanken opstod også på baggrund af skuffelse over den borgerlige regering, der på trods af et solidt parlamentarisk flertal ikke ville skære ned på velfærdsstaten.

Mange liberale kunne ikke følge Fogh Rasmussens midtsøgende kurs, og da Ny Alliance i 2008 omlagde sin profil med navnet Liberal Alliance, opstod et parti, som i hvert fald midlertidigt kunne opsamle disse stemmer. Samtidig profiterede Dansk Folkeparti enormt på integrationsdebatterne og fik større ambitioner, der trak dem længere ind på den fordelingspolitiske midte. Udviklingen gik hårdt ud over både Det Konservative Folkeparti og Venstre. Efter Bendt Bendtsen forlod formandsposten i

Det Konservative Folkeparti i 2008, har skiftende formænd kæmpet med lavere vælgeropbakning og uklarhed om partiets profil. Først med valget i 2019 begyndte vælgerne at vende tilbage. Ligeledes har Venstre oplevet krise. Da Fogh Rasmussen trådte tilbage som statsminister for at blive generalsekretær i NATO i 2009, fulgte et tiår med næsten udelukkende vælgerflugt for partiet, der i 2001 havde erobret 31 % af stemmerne. Ved valget i 2015 fik Venstre kun opbakning fra lige under 20 % af vælgerne. På trods af en betydelig fremgang ved det efterfølgende valg i 2019 har problemerne siden stået i kø for Venstre. Uro omkring partiets profil og centrale medlemmers afgang har ført til store spekulationer om, hvorvidt Venstre bliver juniorpartner i en eventuel konservativt ledet regering, næste gang de borgerlige opnår et flertal. I 2022 minder det borgerlige politiske landskab mere om 1970'ernes venstrefløjsgrupperinger, som kæmpede om den rette udlægning af de politiske doktriner. Ifølge Esben Schjöring og Michael Jannerup, der i den glimrende bog *Værdikæmperne* i 2018 gjorde status over værdikampen, nåede Foghregeringen ikke i mål med sit ønske om at ændre på danskernes mentalitet, fordi statsministeren opgav sin oprindelige kulturkamp. Den taktik, som gav tre valgsejre i streg, endte med at blokere for ideologisk nytænkning.

Alliancen mellem nationalkonservative og liberale strømninger kunne ikke holde i længden. Det var ikke nok at være enige om at bekæmpe venstrefløjens verdenssyn. De to positioner kunne, som tiden gik, ikke formulere et fælles projekt, hvilket blev understreget under VLAK-regeringen 2015-2019, hvor uenigheder mellem Liberal Alliance og Dansk Folkeparti lammede regeringen.

Men selv om statsministeren lagde låg på de ideologiske udviklinger i sit parti, stod Fogh Ras-

mussen i spidsen for en regering, der med afsæt i en liberal idétradition forandrede velfærdsstaten, ændrede dansk udlændingepolitik og trak Danmark ind i kontroversielle krige.

Et forandret land

Regeringens velfærdsstatspolitik var et dansk eksempel på det internationale fænomen neoliberalisme, hvor skellet mellem stat og marked opblødes. Danmark gik under Fogh Rasmussens regeringsledelse flere skridt videre i retning væk fra velfærdsstatens traditionelle fokus på at beskytte borgerne mod kapitalismen hen imod konkurrencestaten, som politologen Ove K. Pedersen (1948-) rammende beskrev det i sin bog *Konkurrencestaten* fra 2011. Fritvalgsordninger, der garanterede borgerne en behandling, som også kunne komme fra private udbydere, signalerede, at konkurrencen ikke kun skulle foregå mellem Danmark og udlandet, men også om udbuddet af velfærdsydelser, som tidligere kom fra den offentlige sektor. Netop de efterfølgende års vækst i private velfærdsudbud udgjorde en betydningsfuld udvikling i velfærdsstatens historie.

Udlændingepolitikken var et markant vendepunkt for dansk politik. Både fordi regeringen indførte markante stramninger i forhold til mulighederne for at opnå asyl i Danmark, og fordi Dansk Folkepartis retorik omkring de herboende indvandrere og efterkommere gang på gang medførte store debatter. Repræsentanter fra VKO-flertallet har gjort sit til at tale forandringerne op, men det skal ikke overses, at de foregående regeringer også havde strammet på reglerne for indvandring siden midten af 1980'erne. VK-regeringen og Dansk Folkeparti forandrede dog i den grad karakteren af stramningerne og også den måde, emnet blev diskuteret på, og det har fået varig effekt.

Holdningen til omverdenen ændrede sig også, hvilket bl.a. kunne aflæses i holdningen til udviklingsbistanden. Da regeringen kom til i 2001, lå Danmarks bidrag til verdens fattige lande på over 1 % af BNI. Skiftende regeringer havde kontinuerligt hævet bidragene siden 1960'erne. I VKO-flertallet var man imidlertid enige om, at pengene skulle bruges bedre, og skar kraftigt i støtten. Siden da har niveauet mere og mere bevæget sig mod 0,7 %, som er FN's anbefaling.

De fatale beslutninger om at deltage i de USA-ledede invasioner af Afghanistan og Irak markerede et signifikant skifte i den danske udenrigspolitik, som i høj grad blev kædet sammen med ønsket om at udbrede vestlige værdier til verdens brændpunkter.

Selv om krigene i Irak og Afghanistan efterlod lande i kaos og terror, har Danmark siden engageret sig flere steder i internationale operationer, fx i Libyen i 2011, ligesom forsvaret i en lang årrække er blevet udstyret og trænet til at indgå i missioner i lande langt væk. Bl.a. som følge af de katastrofale konsekvenser, krigene fik i Afghanistan, Irak og Libyen, tilslutter meget få sig i dag Fogh Rasmussens ideologiske begrundelse om at udbrede demokratiet gennem krig.

Venstrefløjens forvandling

Betydningen af valget i 2001 kan også aflæses gennem de transformationer, som særligt Socialdemokratiet gennemgik i årene efter. Partiet overtog i overvejende grad de samme forståelser af det danske samfund, som VKO-flertallet havde fremført.

Fogh Rasmussens strategi med at føre en "fast og fair" udlændingepolitik og at nedtone velfærdsstatskritikken gav hans politiske modstandere svære udfordringer. På trods af flere forsøg på at demaske-

re Fogh Rasmussen som minimalstatsliberalist stod socialdemokraterne i årene efter valget i 2001 i en dyb krise, splittet mellem en såkaldt "strammer-" og "slapperlinje" på udlændingepolitikken. Efter Helle Thorning-Schmidt (1966-) trådte til som formand, kæmpede partiet i de følgende år for at fremstå troværdigt stramme på udlændingeområdet.

Netop udlændingepolitikken er det sted, hvor man kan se den største forandring hos socialdemokraterne. Mette Frederiksen (1977-), som kom i Folketinget i 2001, har transformeret partiet yderligere. På velfærdsområdet har hun lagt afstand til Thorning-Schmidt, der som statsminister efter valget i 2011 i store træk fortsatte markedsgørelsen af velfærdsstaten og stod på mål for flere vidtgående reformer. Kombinationen af en stram udlændingepolitik og en mere kritisk indstilling til markedsvilkår i velfærdsstaten var den vinderformular, som sikrede Mette Frederiksen magten ved valget i 2019. Det er dog endnu for tidligt at vurdere den socialdemokratiske regerings resultater, der på trods af retorikken i store træk ikke har gjort op med den forståelse af velfærdsstaten og dens udfordringer, som kendetegnede Fogh Rasmussens idéer om bl.a. frit valg og aktiv arbejdsmarkedspolitik. Set i den forbindelse forvaltede den borgerlige regering i 2000'erne ikke blot velfærdsstaten. De reformerede den også aktivt.

Videre læsning

Kragh, Anne Sofie: *Fogh: Historien om en statsminister*. People's Press 2004

Et meget indsigtfuldt og velskrevet portræt af personen Anders Fogh Rasmussen, der inddrager hans opvækst og deltagelse i politik fra de tidlige ungdomsår til de første år som statsminister.

Lykkeberg, Rune: *Kampen om sandhederne: Om det kulturelle borgerskabs storhed og fald*. Gyldendal 2008

Interessant og tankevækkende bog om den lange kulturkamp, der forklarer 2001-valget i en kulturhistorisk sammenhæng.

Mortensen, Hans: *Tid til forvandling: Venstres vej til magten*. Gyldendal 2008

En glimrende gennemgang og analyse af Venstres udvikling fra 1980'erne og frem til valgsejren i 2001.

Petersen, Klaus, Jørn Henrik Petersen, Niels Finn Christiansen (red.): *Dansk Velfærdshistorie. Bind 6: 1993-2014. Hvor glider vi hen?*. Syddansk Universitetsforlag 2014

Grundig undersøgelse af velfærdsstatens forandringer og markeds vendingens konsekvenser for socialpolitikken og det idépolitiske landskab.

Schjørring, Esben og Michael Jannerup: *Værdikæmperne: Slaget om danskernes sjæl*. Gyldendal 2018

Den bedste analyse af 2000'ernes værdikamp, der med udgangspunkt i de centrale aktører forklarer det borgerlige Danmarks storhed og fald.

På 100danmarkshistorier.dk findes den omfattende litteratur, som forfatteren har anvendt til at skrive bogen, ligesom der er noter til bogen.

Isamme serie

Poul Duedahl **Gudhjemtid**
Bertel Nygaard **Grundloven**
Søren Hein Rasmussen **Fri porno**
Louise K. Skyggebjerg **Industri på udstilling**
Søren Mentz **Den islandske revolution**
Bo Lidegaard **Danmark i krig**
Johan Heinsen **Det første fængsel**
Ulrik Langen **Struensee**
Rasmus Rosenørn **Beatlemania**
Heidi Jønsson **Indvandring i velfærdsstaten**
Kristine Kjærsgaard **Danmark i FN**
Lars Boje Mortensen **Saxo**
Lisbeth M. Imer **Rigets runer**
Cecilie Bønnelykke **Sædelighedsfejden**
Sebastian Olden-Jørgensen **Svenskekrigene**
Torben Kjersgaard Nielsen **Dannebrog**
Bo Fritzbøger **Vildt vejr**
Helle Vogt **Jyske Lov**
Jes Fabricius Møller **Grundtvigs død**
Jens Lei Wendel-Hansen **Grønlands Amt**
Carsten Porskrog Rasmussen **Hertugdømmet**
Kenn Tarbensen **Fisk til folket**
Mogens Rüdiger **Oliekrisen**
Bo Poulsen **Stormflod**
Bent Blüdnikow **Jødefejden**
Lars Andersen **Den glemte inkquisition**
Morten Pedersen **Cementen**
Hans Schultz Hansen **Genforeningen**
Morten Fink-Jensen **Den danske reformation**
Lars K. Christensen **Septemberforliget**
Thomas Bloch Ravn **Museer for folk**
Niels Wium Olesen **Modstand**
John V. Jensen **Tyskere på flugt**
Jørn Brøndal **Danske amerikanere**
Hans Andrias Sølvará **Færøerne efter freden**
Sissel Bjerrum Fossat **Monopolbrud**
Karin Cohr Lützen **Velgørenhed**
Louise Nyholm Kallestrup **Heksejagt**
Peter Henningsen **Stavnsbåndet**
Karen Vallgård **Skilsmisser**
Kirstine Sinclair **Karikaturkrisen**
Anne Brædder **Femø**
Jakob Seerup **Flåden**
Thorsten B. Olesen **Kampen om Unionen**
Mikael Frausing **Turistlandet**
Anette Faye Jacobsen **Ulige rettigheder**
Niels Nyegaard **Den store homoskandale**
Sofie Lene Bak **Racismeparagraffen**
Maria Simonsen **Det store leksikon**
Morten Arnika Skydsgaard **Fra pest til corona**

Garbi Schmidt **Den første ghetto**
Casper Sylvest **Atomfrygt**
Jakob Ørnbjerg **Det vilde sildeboom**
Niels Brimnes **Slavejeherens død**
Mikkel Jespersen **Dronningen griber magten**
Line V. Knudsen **De første sommerhuse**
Caroline Nyvang **Stegt flæsk med persillesovs**
Peter Wessel Hansen **Tiggeri forbudt**

100 danmarkshistorier

Danmarks historie serveret i små og overkommelige bidder. 100 forskere fra landets universiteter, arkiver og museer tager i 100 bøger a 100 sider fortiden under kærlig behandling og fortæller med vid, humor og kløgt om det, der var. Og det, der er.

100 danmarkshistorier finder du på en række platforme:

Besøg danmarkshistorien.dk, og oplev fortiden gennem artikler, film og kilder.

Kig forbi HistorieLab.dk, der arbejder med historiske temaer. Især for grundskolen.

Mød op på Folkeuniversitetet, og hør foredrag med forfatterne.

Læs med i *Politiken*.

A.P. Møller Fonden har støttet projektet og gjort det muligt at udgive og formidle de 100 danmarkshistorier.

Find info på 100danmarkshistorier.dk
Her kan man også tegne abonnement.

Med stor selvsikkerhed
og sans for
fortællingens kraft
brugte Anders Fogh
Rasmussen sin
første nytårstale
til at fortolke
folketingsvalget i
2001. Han anså valget
som slutningen på et
socialdemokratisk
domineret kapitel af
danmarkshistorien og
starten på en borgerlig
epoke.

|| Thorkild Amdi/
Ritzau Scanpix

2001

100 danmarkshistorier

På årets første dag erklærede landets statsminister åben krig mod smagsdommere og eksperttyranni. Det danske samfund skulle ændres gennem en kulturkamp, der hurtigt udviklede sig til en slagmark om værdier og velfærd.

I 2001 var velfærdsstaten under pres, og den stigende indvandring rejste svære spørgsmål om spise, sprog og socialhjælp. Nyliberalisten Fogh og hans borgerlige brødre havde løsningen: frit valg, selvhjælp og stramme krav til asylansøgere. Styrkeprøven foregik også uden for landets grænser med bomber i Irak og i profetens turban. Men hvad forenede de borgerlige værdikrigere i slaget om den danske kulturkamp, og lykkedes det dem at forandre samfundet?

Jesper Vestermark Køber, postdoc ved Saxo-instituttet, løfter sløret for årtusindeskiftets store politiske drama.

